

etatem Ptolemaeorum secta non fuerunt, medicos internum quoque morborum, ante Davidem, adfuisse testatur, quod 1 Sam. 16, 16, legitur consilium, Saul insano suppeditatum. Inter Hebraeos ars medica sacerdotibus commissa fuit, qui, utpote magistratus republicae theocraticae, de lepra cognoscebant, Levit. 13, 4, 14. Deut. 24, 8, 9. Occurrunt verò alii quoque medici, qui non videntur omnes fuisse sacerdotes, 1 Sam. 16, 16. 1 Reg. 4, 2, 4; 15, 23. 2 Reg. 8, 29; 9, 45. Isa. 1, 6. Jer. 8, 22. Ezech. 50, 21, Prov. 5, 18; 11, 50; 12, 18; 16, 15; 29, 1. Carpitur autem 2 Paral. 16, 42, rex Asa, non Dei, sed medicorum auxilium quaesivisse, quia medici illius aevi, frequenter non medicinis naturalibus, sed mediis superstitiosis utebantur. Prae ceteris medicamentis laudatur balsamum, Jer. 8, 22; 46, 11, 51, 11. Recentiori scientiâ proficiebant, sed etiam numero aucti sunt, Eccles. 58, 1, 12, Marc. 5, 26. Luc. 4, 25; 5, 51; 8, 43. Joseph. Arch. XVII, 6, 5.

§ 106. *Physica, Historia naturalis et Philosophia.* — Physica in Oriente parùm culta fuit; major opera navabantur historicæ naturalis, ex cuius tribus regnis quàm plurima in Bibliis occurrunt, atque regnum quidem vegetabile et animale ipse rex Salomo descripsit, 1 Reg. 5, 15. Philosophia strictè sic dicta, occurrunt exempla in libro Jobi, in Psalmis 57, 59 et 73, atque in libris Proverborum et Ecclesiasticis. Quàm post exilium lingua librorum sacrorum jam non esset vernacula; in templo anno sabbatico, quo lex prælegebatur, et in synagoga, quæ demùm extruèbantur, necessarii erant interpretes, qui prælecta interpretarentur. Hi lingua hebraicam in scholis dicebant, quarum doctores, qui ultimis duobus ante Christum seculis, philosophiam graecam noverunt, nequaquam simplici interpretationi idiomatis hebraici acquiescendum esse rati, illa quoque quæ verbis Bibliorum ediscebantur, ad normam philosophiæ exigere satagebant; hinc, paulo post, contentiones natae sunt, quibus ortum suum debent sectæ Pharisæorum, Sadduceorum et Essenorum. Inter Pharisæos etate Christi nova orta erant schismata; nam scholam Hillel inter et scholam Schammai agitabant, ut Judæorum præceptores referunt, 18 acutissime questiones, ex quibus erat et hæc, quænam causa ad libellum repudiî sufficit, Matth. 19, 5. — Eruditi olim dicebantur חכמים, uti apud Græcos σοφοί, sapientes, ævo Christi autem nomine σοφιστῆς, litteratus, veniebant, et honoris compellatione ἄγχι, i. e., magnus, nempe magister, salutabantur; septem autem celebriores, exemplo septem sapientum græcorum, ampliori nomine ἄγχι insiguiti fuerunt. Ipsi autem se dicebant filios seu discipulos sapientiæ vel sapientum, quod cum voce σοφιστῆς convenit, Matth. 11, 49. Luc. 7, 51. Auctores sectarum dicebantur patres, Matth. 12, 27; 23, 4, 9. Discipuli audiebant filii, Doctores Judæorum, sicut quipiam, propria quidem auditoria habebant, dicebant tamen etiam in synagoga, in templo, et ubicunque audirent inveniebant. Methodus erat eadem, quæ apud Græcos valebat, ut discipulus quis-

piam questionem proponeret, de qua doctor disserteret, Luc. 2, 46. Doctores nec ab ecclesia, neque à civitate instituèbantur, nec salario gaudebant, nisi quod à discipulis dabatur; et honorarium τὸν δῶρον dicebatur, 1 Tim. 5, 17; ceterùm exercitio artis vel officii acquirerebant, quibus vitam tolerarent. Cathedrâ sublimiori usos fuisse, ex Luc. 2, 46; 25, 5, quidem non efficitur, verisimile tamen est. Thalmudici tract. Berachoth præter alias modestiæ leges, quas cruditi ferunt, cavent ne cum muliere loquantur, et ne cum plebeis mense accumbant, Joan. 4, 27. Matth. 9, 11. Objecta doctrinæ per multa erant minutia, quibus Thalmud scætat.

In scholis Judæorum, quæ post exidum Jerosolymæ Tiberiade et Babylone, seu Seleucia, floruerunt, introductus est aliquis gradus academicus, qui à Maimonide Jad chazaka L. VI, 4, describitur. Præcipua, quæ observabantur, erant: 1° Ratio vitæ et doctrinæ candidati examinabatur; 2° approbatus cathedram conscendebat, Matth. 23, 2; 3° pugillari ei porrigebatur, in symbolum, ut omnia, ne memoria elabatur, scribat; 4° tradebatur ei clavis, symbolum, ut nunc aliis scientiam recludat, Luc. 11, 52. 5° Imponebatur ei manus, quod ex Num. 39, 18, sumptum est. 6° Commitebatur ei iurisdictio, procul abieo duntaxat in discipulos. 7° Denique Tiberiade quidem רב magnus, Babylone verò רב דין dominus dicebatur.

CAPUT VII.

DE MERCATURA

§ 107. *Antiquitas mercaturæ.* — Mercatura in Oriente, antiquissimo ævo orta, et paulo post multum procreta fuit; hinc viæ publicæ, vada fluviorum et pontes, iumenta et navigia quoque ad transvehendas mercas, mensura, pondera atque pecunia, in historiâ etiam antiquiori passim occurrunt, Gen. 12, 5; 25, 16, 37; 25, 26; 42, 1, 5; 43, 5, 10, 4, 5. Jud. 5, 17. Exod. 20, 25; 25, 4. Lev. 20, 19. Deut. 5, 14; 19, 5. Jos. 13, 2; 12, 5; 15, 15; 19, 5; 1 Sam. 27, 8, 10. 2 Sam. 3, 5; 15, 37; 15, 8.

§ 108. *Commerciûm Phœnicum, Arabum et Ægyptiorum.* — Phœnices olim in mercaturâ primas tenebant. Mercës ex toto oriente vel ipsi, vel per conciliatores coemebant, et navibus in mari Mediterraneo ad littora Africae et Europæ devehebant, argentum et mercës reportantes, quas in Oriente dividèbant. Metropolis eorum prima erat Sidon, dein Tyrus, 240 annis ante templum Salomonis, seu 1251 ante Chr. condita. Emporia vix non ubique terrarum habebant; ceteris autem eminebant Carthago et Tharsus, in Hispaniâ, unde naves, quæ longinquiora itinera suscipiebant, naves Tharsis dicebantur. De commerciis eorum legitur Ezech. 27, 28, et Isa. 23. — Incolæ Arabiæ Feticis mercaturam cum Indis tractabant, et mercës partim per fretum Babel-Mandeb in Abyssiniam et Ægyptum; partim verò per sinum Persicum et Euphratem, Babylone; et partim per sinum Arabicum in portum Etziongeber deportabant; hinc eis veniunt ille divitiæ, quas antiqui fortassè nimis extollunt. — Ægyptiorum

mercatura inchoat cum rege Necho vel Neco et ejus successore Psammetico; clactari tamen non potuit, donec ab Alexandro Tyrus eversa, et Alexandria condita fuisset.

§ 109. *Vias mercaturarum.* — Phœnices recipiebant mercës Indiciæ partim ex sinu Persico, ubi in insulis Bedan, Arad et Tyro, colonias habebant; partim ab Arabibus, qui eas jam finire terrestri per Arabiam, jam per sinum Arabicum usque in portum Etziongeber devehebant, unde itinere terrestri Gazam, et hinc in Phœnicem deportabant. Has extraneas mercës Phœnices illis quas ipsi parabant, augebant, et mari Mediterraneo in omnes alias orbis plagas deportabant. Ægyptii olim mercës recipiebant à Phœnicibus, Arabibus, Africanis, et Abyssiniis, in quorum regione adhuec insignia rudera emporiorum supersunt; recentiori autem ævo ipsi quoque mercës Indiciæ propriis navibus deportabant, et demùm per mare mediterraneum in alias orbis plagas devehebant. Præcipuum verò in Oriente commercium erat terrestre; hinc in Bibliis naves ferè non memorantur nisi Ps. 107, 25; 107, et ubi sermo est de Phœnicibus, vel de Salomonis et Josaphat re nauticâ. — Ex Palestinâ in Ægyptum due erant viæ notatæ digne: altera in littoribus maris Mediterranei à Gazâ usque Pelusium, quæ tribus diebus conficiebatur; altera à Garâ ad brachium Elaniticum sinus Arabici, quæ nunc ad moniem Sinai flectitur, et ferè mense absolvitur.

§ 110. *De vecturâ mercium terrestri.* — Elsi antiqui orientales curribus utebantur, mercatores tamen mercës camelis, qui in desertis facilius aluntur, et æstus patientiores sunt, vehabant, et, ne à predonibus spoliarentur, multi congregati iter faciebant, sicut adhuc in Oriente usitatum est, et major quidem societas peregrinantium dicitur *karavan* vel *karadân*, minor verò *haffe* vel *kafile*, *karavân*, Job. 6, 18, 20. Gen. 37, 25. Isa. 21, 15. Jer. 9, 1. Jud. 8, 6. Luc. 2, 44. Suppellectilia itineris sunt: Stratum, stragulum, tapetum in quo sedebat, corium rotundum loco mense, lebetes vel oleæ alique aræa stanno obducta, patera aræa stanno obducta, quæ sub veste ante pectus portatur, et ex quâ bibitor, 1 Sam. 26, 11, 12, 16; utres pro aquâ, et, prout facultates ferunt, tentorium, luminaria et annona, Ezech. 12, 5. — Per deserta conductor dux viæ, qui fontes, cisternas, et semitas novit, quæ ex spidum cumulis, ex indole et odore soli, et, omnibus illis deficientibus, ex stellis dignoscit, Num. 10, 29, 32. Jer. 51, 21. Isa. 21, 14. — Omnibus paratis, peregrinantes conveniunt aliquo ab urbe intervallo, et princeps, qui ab ipsis ex ditissimis itineris sociis eligitur, indicit diem discessus. — Ita quoque actum fuit in itineribus Hebræorum ad sacrum tabernaculum, et ad templum Jerosolymæ. — Itinera quotidiana plerumque dileculo aut noctu inchoantur, et ita instituntur, ut in statione in quâ, si fieri possit, sit aqua, Job. 6, 15, 20, tempestivè adveniunt, atque ad hoc iteritiam omnia parare possint, quæ necessaria sunt. In itinere nocturno non raro, ne quisquam facile aberrare possit, faces seu lampades, quæ præferuntur,

quarum vicem Hebræis in Arabiâ, supplevit nubes lucens. Nisi urbs quæpiam attingatur, peregrinantes castra metantur, et noctu securitatis causâ, alternis vigiliis agunt. In uribus sunt hospitia publica, quæ *Chan* et *Karavaserai* dicuntur, in quibus habitatio gratia habetur. *Ædificia* sunt ampla, in quadrum disposita, in quorum medio arca est. Hujusmodi hospitium primum Jer. 41, 17, occurrit, ad urbem Bethlehem situm, sub nomine בית כנסת; Græcis hæc ædificia nominibus *καρβωταριον*, *καρβωταριον* et *καρβωταριον* veniebant, Luc. 2, 7; 10, 54.

§ 111. *Commerciûm Hebræorum.* — Situs Palestinæ, ad commercia quidem peropportuna erat, neque tamen in favorem mercaturæ ullæ leges à Deo per Moesen late fuerunt, imprimis quæ Hebræi, ad veram religionem conservandam consecrati, sine dispendio inter idololatrias dispergi non poterant. Itaque sola bona fides in emptione et venditione inculcatur, Levit. 19, 35; 21, 9. Deut. 25, 12, 16. Mercatura tamen occasio fuit per tria festa majora, ad quæ omnes mares adulti quovis in unum locum convenire debebant; nam inde factum est, ut, qui vendendum quid habebant, illud afferrent, ubi plures emptores sperabant; et, qui emere quippiam cogitabant, differrent in illum locum, ubi plures venditores prævidebant, quod demùm mercatores quoque attraxit, conf. Deut. 14, 26. — Quia verò per legem commercia extranea interdicta non fuerunt, Salomo non tantum mercaturam eorum fecit, ut supra dictum est; sed etiam naves ex portu Etziongeber per sinum Arabicum in Ophir, quæ probabilis est Africa regio, et usque in Hispaniam emisit; 2 Reg. 9, 26; 2 Paral. 9, 21. Hoc commercium, etsi quæstuosum, post obitum Salomonis neglectum fuisse videtur, et quum Josaphat illud restitueret vellet, naves in ipso portu scopulis allisæ perierunt, 1 Reg. 22, 49, 50. 2 Paral. 20, 36. Alias Joppe erat portus Jerosolymæ nimis quidem commodus, in quo tamen naves quoque majores, in Hispaniam tendentes, appellabant, Jon. 1, 3; et etate Ezechielis Jerosolymæ tanta erant commercia, ut in invidiam Tyri incideret, Ezech. 26, 20. Post exilium Hebræi quàm plurimi erant mercatores, qui in omnes plagas diffundebantur, atque demùm princeps Simon in Judicâ quoque portum ad Joppam commodiorem reddidit; hinc rex Antigonus Pompeio delatus est, emissis piratas. Denique Herodes ad Caseream novum portum condidit.

§ 112. *De mensuris et ponderibus.* — Ad mercaturam pecunia, mensuræ et pondera necessaria sunt, quæ in Asiâ antiquissimo jam ævo definita fuerunt, et eorum normæ Hebræis in sacro tabernaculo suppeditatæ sunt, ut sacerdotis rectitudinem ponderum et mensurarum curarent. Hæ normæ transierunt deinceps in templum; eo autem everso perierunt, et jam cavere non poterat, ne mensuræ et pondera sensim mutarentur. Hebræi sub ditone alienâ, ponderibus et mensuris dominorum suorum non uti non poterant, uti jam Ezechiel cubitum recentiori et minas novas memorat. Quare distinguenda sunt pondera et men-

sure ante et post exilium, et ea que interpretet Alexandrini et Josephus Flavius referunt, in antiquis reum transferenda non sunt. Quanta autem fuerint ante exilium pondera et mensure, accurate definiti non potest.

§ 115. Mensura longitudinis.—Mensuras longitudinis gentes ferè omnes à corpore humano desumpserunt, et quante fuerint apud Hebræos ante exilium, nominis ex medicori corporis humani halitudo colligi potest.—I. Digtus; nempe latitudo digiti, ætate Christi 10 linearum Parisiensium, que non æquant 10 lineas Viennenses, quia pes Viennensis 4 lineis minor est Parisiensi; ex quo sequentes mensuræ avi recentioris facile æstimantur.—II. Palma, seu quatuor digiti, 1 Reg. 7, 26, conf. 2 Paral. 4, 5. Jer. 32, 21.—III. Spithama, ab extremitate pollicis usque ad extremitatem digiti auricularis, seu tres palme, Exod. 28, 16; 39, 9, 1 Sam. 17, 4.—IV. Cubitus, à cubito usque ad radicem manus, Ezech. 41, 8, seu quatuor palme, que sextam partem altitudinis corporis humani efficiunt, Deut. 3, 11, 4 Sam. 17, 4. Ezechiel memorat c. 40, 5, c. 45, 15, cubitum quinque palmarum, que æquant longitudinem à cubito usque ad elevationem ante digitos manus; hic esse videtur cubitus Babylo-nius, de quo etiam 2 Paral. 3, 5, 2, mentio fit, conf. Herodotum I, 178, et Solinum 56, 2.—V. אַמְתָּה, Jud. 5, 16, ut videtur, longitudo totius brachii.—VI. Calamus mensuræ sex cubitorum, seu longitudo corporis humani; Ezechiel c. 40, 5, memorat calanum Babylo-nium sex palmis longiorem.—VII. אַמְתָּה, stadium, mensura græca, à Iudeis adoptata, 125 passuum geometricorum, ferè 100 orgiarum viennensium, seu sexcentesima pars gradus, Luc. 14, 15. Joan. 6, 19; 11, 18. Apoc. 14, 20; 21, 16. Stadium verò ægyptia-cum tantum est 67 orgiarum et 2 pedum.—VIII. אַמְתָּה עֲבֵרֵינוּ, via sabbati, 6 aut 7 stadiorum, Act. 1, 12. Hanc mensuram recentiores Iudei ex Exod. 16, 29, excelsperunt.—IX. מִלְיָה, milliæ romanum, 1000 passuum geometricorum, seu 8 stadiorum, ferè milliæ italicum, Matth. 5, 41.—X. אַמְתָּה רִמְסֵי, Gen. 55, 16; 18, 7; 2 Reg. 5, 19, ex versione Alexandrina אַמְתָּה רִמְסֵי, cursus qui, qui juxta Arabes ferè explet tres quadrantes miliaris germanicæ, seu perasangam, quæ voce Pheschito interpretatur.—XI. Iter diei, quod jam majus, jam minus est, medium tamen est 150, ut apud Romanos, vel 160 stadiorum, ut Herodotus V, 55, exponit, seu quatuor miliarium Germanicorum.

§ 114. Mensura cavæ.—I. Manipulus, vel pugillus, mensura non accurate definita, Lev. 2, 2; 5, 12; 6, 8. II. Omer, pro aridis, ut ex Exod. 16, 16; 18, 22, 52; 35, 16, liquet, quantum personæ cuilibet pro victu quotidiano assignabatur; igitur idem ac אֹמֶר, chænicæ Græcorum, etsi hinc inde variabat, Apoc. 6, 6, ferè 40^{ca} a 56^{ca} pars modii viennensis.—III. אֶפְהָה, Ægypticum egi, pro aridis, capiebat decem omer, ut annotatum legitur Exod. 16, 36, qui locus aliquibus quidem dubius, sed antiquissimus est, quia in omnibus versionibus, et in ipso quoque textu samaritano ha-betur. Epha itaque ferè 4^{ca} pars est modii viennensis.

Ejusdem quantitatis erat bathus, pro liquidis. Josephus verò, Archæol. VIII, 2, 9, comparat bathum 72 אֶפְהָה, et אֶפְהָה, qui tertiâ parte major erat amphorâ seu pede cubico romano, adeoque, quam pes romans æqualis sit ferè 11 1/2 pollicibus viennensibus, bathus ætate Christi Joan. 2, 6, fuit 15 3/4 seu ferè 16 pollices viennenses longus, latus et altus.—IV. Sea videtur esse nomen hebraicum ejusdem mensuræ, que nomine Ægyptiaco Epha dicta fuit, conf. Gen. 18, 6, cum Jud. 6, 19, et 2 Reg. 7, 16, 18. 1 Sam. 25, 18. Ab aliis putatur esse tertiâ pars Ephæ. In novo Fœdere satum, אֶפְהָה Matth. 15, 35. Luc. 15, 21. Ex Josepho definitum est, qui Archæol. IX, 2, dicit esse אֶפְהָה וְכֵן אֶפְהָה וְכֵן אֶפְהָה, qui erat tertiâ pars amphoræ; ex calculo Eisenschmidii אֶפְהָה erat 674 pollicum cubiorum Parisiensium, seu ferè 15 pollices viennenses longum, latum et altum, sed, ut videtur, minus rectè.—V. Chomer, pro aridis et liquidis, etiam אֶפְהָה dicitur, decem Ephas capiebat. Itaque אֶפְהָה, ejus dimidium quinque cephis æquale erat.—VI. Kab, de aridis duntaxat occurrit 2 Reg. 6, 25, ex quo loco liquet parvam fuisse mensuram.—VII. Hin, pro liquidis, cujus dimidia, tertiâ, quarta et sexta pars memoratur; reputatur sexta pars bathi, quod locis, in quibus occurrit, ut cumque congruit.—VIII. Log, duodecima pars Hin.—IX. Phura, Isa. 65, 2, est torcular; ast Agg. 2, 16, videtur esse nomen ignote mensuræ persicæ.—X. אֶפְהָה, sextarius romanus, 48 pars amphoræ.—XI. מִדְיָה, modius romanus, pro aridis, tertiâ pars am-phoræ seu pedis cubici romani.—XII. אֶפְהָה, mensura græca, tertiâ parte major quam amphora roma-na, seu 1 1/2 pedem Romanum longa, lata et alta.

§ 115. De ponderibus et pecuniâ.—In Oriente jam ætate Abrahami valor mercium ad certam quantita-tem argenti definitur, cujus puritas à mercatore notata erat, Gen. 25, 16; de monetâ verò ante exilium nullum occurrit vestigium. Argentum olim nequaquam in partes certi ponderis divisum erat; quare in bilance, rarò in lance seu vecte, Isa. 46, 6, ponderabatur, seu pendebatur, vel appendebatur. Hinc mercatores, vel qui quidpiam emere vel vendere cogitabant, bilancem et pondera, que è lapidibus parata erant, et hinc אֶפְהָה אֶפְהָה dicebantur, in cingulo portabant, Lev. 19, 36. Deut. 25, 13, 18. Prov. 10, 20; 16, 11. Mich. 6, 11. Fraudulenti duplicia pondera, leviora et graviora gestabant, ut in rem suam, jam his, jam illis uterentur. Ex his liquet, pecuniâ et pondera ad eandem nor-mam æstimanda esse. Aurum usque ad Davidem non erat norma valoris, sed mercès pretiosa, que æquè ad bilancem exigebatur.—Antiquissimum pondus et simul genus pecuniæ, est אֶפְהָה, ignota quantitatis, Gen. 55, 19. Jos. 24, 52. Job. 42, 11.—Ætate Mosis autem pondus præcipuum dicebatur siclus, ejus dimidium beka, et pars vigesima gera. Centum sicii dicebantur mina, 2 Paral. 9, 16; conf. 1 Reg. 10, 17; et 50 minæ seu 5,000 sicii efficiebant talentum, Exod. 58, 25, 26. Talentum autem Græcorum pro varietate regionum variabat; atheniense 6,000 drachmis computabatur. § 116. Valor ponderum et pecuniæ ante exilium.—

Rabbinii quidem, uti adhibendum Persæ, valorem ponderum ad numerum granorum hordei, æstimant; antiquæ autem gentes grana siliquarum pro minimo pondere usurpabant, et eam arbores, que hos fructus forant, in Palestinâ sint copiosæ, dubio procul Hebraeorum אֶפְהָה, nomen minimi ponderis, granum sili-quarum est, quocum concinit etymologia à אֶפְהָה תְּרַחֵץ, detrahit. Pannius, Augusto coævus, dicit: *Semina æt alius siliquis lalantia curvis, attribuant scripto...scripta tria drachmam faciunt.* Hinc drachma æquat 18 sili-quas, quas Eisenschmid de Ponderib. et mens. p. 25, invenit esse æquales 87 vel 88 granis Parisiensibus; quare viginti silique seu gera hebrææ, id est, siclus = 96 vel 97 granis Parisiensibus, id est 26 3/4 crucife-ris, et אֶפְהָה ferè = 5 siliquis, ferè = 157 cruciferis nostris.—Sub monarchiâ Hebræorum erat etiam siclus et pondus regium, que capilli Absalomi appendebat 1200 siclos; quum autem optima coma viri reperta sit 10 semunciarum, siclus regius erit 12; vel, si capill Absalomi alterum tantum effecerint, 24 granorum Parisiensium, = 2 1/2, vel ad summum = 3 cruciferis nostris.—Aurum, iisdem ponderibus appendebatur; valor autem definiti nequit, quia ratio ejus ad argen-tum non liquet; id modò constat, siclum aureum, 1 Paral. 12, 25, valuisse, quia siclus regius erat, quartum, vel ad summum tertiam partem nostri auri, qui 63 grana Parisiensia appendit.

Hæ definitiones non sunt accurate, inprimis si simul consideretur diversa metalli paritas, de quâ in Bibliis frequentior recurrit mentio, uti Ps. 12, 7, argentum septies defecatum, et aliâs aurum quoque purius singularibus nominibus אֶפְהָה אֶפְהָה, vel epithetis אֶפְהָה אֶפְהָה distinctum, quod aurum solidum esse videtur.

§ 117. Pondera et monetæ post exilium.—In exilio et post reditum pondera et monetæ aliarum gentium invaluerunt. Hinc Ezechiel c. 45, 12, memorat minas exoticas 15, 20 et 25 siclorum. Dein Hebræi usi sunt monetâ Persarum, Græcorum et Romanorum; ast principes Asmonii propriis quoque monetâs cuderunt.—Nummus antiquissimus est aureus persicus, 1 Paral. 29, 7. Esdr. 2, 69; 8, 27. Nehem. 7, 70, 72. אֶפְהָה, nequaquam à Dario rege, sed à persicâ voce, rex, so-nante, denominatur, quia erat pecuniâ regis, opposita argento à mercatoribus signato. Exhibebat effigiem regis, et alterâ facie sagittarium tiarâ acuminatâ orna-tum, atque sinistrâ arcum, dexterâ verò sagittam te-nentem. Pondus ab interprete Alexandrino drachma comparatur; = 87 granis Parisiensibus, id est, 1 1/4 aurei imperialis; Suidas, scholiastes Aristophanis *ἐπιτοκ.* v. 598, et Harpoerion, Daricum valere dicunt 20 drachmas.—Præcipua monetâ græca erat σικλός, qui Matth. 17, 26, 27, duobus dimidiis siclis, seu siclo integro æqualis ponitur. Quatuor drachmis constabat, modo et σικλός αὐτῶν dicebatur. Juxta pondus silique, supra expositum, esse deberet 548 granorum Parisien-sium; ast exemplaria, que multa supersunt, ferè pon-dus 502 usque 524, ad summam 555 granorum exhibent. Quò recentiores sunt hi nummi, eò quidem ele-

gantiores, minoris verò ponderis; unde liquet, sumptus excusionis in valorem fuisse computatos. Si illis exemplaribus, que supersesse et bilanci appensa fuisse diximus, addatur, quod usi detritum fuit; pondus ta-men ætate Christi non superavit 516 grana Parisien-sia, = 1 fl. et 24 cruciferis nostris. Scorîa ferè 1/24 reperta est. Exhibent plerumque caput Minervæ, atque alterâ parte nocturnæ et monogramma vel nomen.—Drachma itaque, ἀράχμῃ, erat quarta stateris pars, ferè = 21 cruciferis nostris. Alexandriæ autem dra-cham erat alterum tantum, adeoque 42 cruciferorum nostrorum.—Drachmæ in commercio quotidiano qui-dem æqualis habebatur denarius, δηνάριον, nummus romanus; verus autem valor septimâ parte minor erat. Exhibet alterâ facie deam Romam seu victoriam, al-terâ verò currum, cui dux bigæ equorum junctæ sunt, ævo autem recentiori effigiem Casaris, Matth. 22, 19.

Ad pondus stateris, princeps Judoorum Simon, 1 Mach. 15, 16, siclos eudit, qui itaque 516 ferè grana, seu 1 florenum et 24 cruciferos nostros æquabant. Qui adhibendum supersunt, characteribus antiquis insigniti, genuini censentur, etsi aliqua fortè exemplaria, recentiori ævo ad normam antiquorum fabricata fuerint. Si-gnatio est varia.

Αἰκόσιον, as, nummus romanus æneus, qui ætate Christi erat dimidiæ menciæ; alterâ facie effigiem ojim Jani, recentiori ævo Casaris, et alterâ puppim re-præsentabat Matth. 10, 29. Luc. 12, 6. Asses 16 erant æquales denario.—Quarta pars assis erat ἑξάδηνάριον, quadrans, nummus æneus; 64 quadrantes æquales erant denario, Matth. 5, 26. Marc. 12, 42.—Λεπτόν, minu-tum, monetâ Græca ænea, dimidium quadrantis; adeo-que 128 minuta æqualia erant denario. Marc. 12, 42, 59.

Pondus, λιβρα dictum, pro diversitate regionum va-riabat, ita quidem, ut mercès plures ad litram regionis, ex quâ advectæ erant, venderentur; quare valor li-trarum Joan. 13, 5; 19, 59, definiti nequit.

Notandum autem est, olim argentum et aurum fuisse rarius, et hinc eò majoris valoris; quarto seculo ante Christum valor se habebat ad valorem in Angliâ 1780 ferè ut 10 ad 1, ut tunc quis 440 granis argenti tan-tundem emere potuisset, quod dicto anno in Angliâ, 4400 granis, seu integrâ marcâ emebatur.

CAPUT VIII. DE VESTITU.

§ 118. Materia vestium.—Protoparentes primùm se foliis ficum, dein pellibus contegebant, que pro-gressu temporis certo modo subactæ sunt. Inventa demùm sunt coactilia, ex pills animalium congmentata, que novum quasi pellium genus præbebant, donec tandem pilli, lana, gossypium et limum in fila duccerunt et tertexterunt, que omnes artes summam antiquita-tem attingunt, Gen. 14, 55; 54, 48, 49; 37, 5; 58, 28; 41, 42; 45, 22. Iob. 7, 6; 54, 20. Ægyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebræi tantum didicerunt, ut ipsi quoque Ægyptis præcellerent, 1 Paral. 4,

21. Jer. 48, 45. Barba diversis quoque modis calebatur, 2 Sam. 19, 24. Hebraeis solum interdictum erat ridere, i. e., illos angulos barbae, quibuscum comae capitis concurrunt, Lev. 19, 27, quia genus Arabum hac rasura angulorum barbae et capillorum cum barba concurrentium, se unum cuiusquam quod Baccho simile erat, devotebat, Herod. III, 8. Jer. 9, 26; 25, 25; 49, 52. Sibi evellere vel scindere barbam, indicium erat summi lucis, in quo consuetum erat, omnem ornamatum deponere; alteri autem barbam evellere, summa erat contumelia. Isa. 50, 6.

§ 125. *De capillis.* — Capillos olim ferè soli Aegyptii et quipiam Arabes radebant; Hebraei verò, ut caeteros gentes, eos alebant, et interdum novacula succidebant, quod solis interdictum erat Nazareis, qui comam sine succisione gestabant, Num. 6, 5. Jud. 15, 15; 16, 7. 1 Sam. 1, 11. 2 Sam. 14, 16. Isa. 7, 20. Ezech. 5, 1. Calvitios facile contemptum asserbat, 2 Reg. 2, 23, et capilli ornatu deputabantur, 2 Sam. 14, 26. Cant. 5, 11, in ordinem redigebantur, vel comabantur, Jud. 16, 11, et ungebantur, in primis diebus festis et in convivis, Ps. 23, 3; 92, 14; 153, 2. 2 Sam. 14, 2. Ruth 5, 5. Prov. 24, 17; 5, 5. Isa. 5, 24, etc. Unguentum erat generosissimum olivarum oleum, mixtum aromatibus, quorum prescriptum erat nardus, ex India advectus, sed passim adulterata; hinc Marc. 14, 5, *ἀρωματισμένον*, nardus genuina esse videtur. Color comae sub illo climate ferè niger, rufus rarus, qui, quamvis de lepra suspectus, singulari tamen decori ducebatur. Sexus femininus, ut alius ubique gentium, caesarius alebat, Luc. 7, 38. Jud. 11, 1, 1 Cor. 14, 6, 12, canaque, ut ex Num. 5, 18, Jud. 10, 3, 4. Tim. 2, 9, 1 Petr. 5, 5, discernis, plecebat, aurum gemmasque intertexens, 2 Reg. 9, 50.

§ 126. *De tegumentis capitis.* — Initio sufficiens capitis tegumentum erant capilli, qui demum, ne vento diffluerent, funiculo capiti alligabantur, prout in rudibus Persepolitans conspiciunt, et admodum agonalibus orientabilibus usitatum est. Tandem capiti injiciebatur linteum vel pannus, quo coma diversis modis colligabatur. Denique pannus in diversas mitras conversus fuit. Duplex autem genus mitrarum antiquarum distinguitur: nempe tiara recta, quae in Persia regibus, et illis qui à rege ea donati erant, propria fuit, atque haec est, quae Esth. 8, 15, dicitur *tiara byssina et purpurea*, et ornata erat diademate aureo. Altera erat in modum trianguli acuminata, et quidem diversis modis, ut in antiquis monumentis videre est, et haec est, quae Dan. 5, 21, *כובל* et à Graecis *καπέλας*, *καυλακία* dicebatur. De linteo, quo Orientales mitram circumvolvunt, autem exitium nulla occurrit diserta mentio, neque ex nominibus *לני* et *פשת* quidquam pro eo extendi potest; neque etiam in *לני* vel *פשת* לני, lateri videtur; è contrario mitram capiti alligatam fuisse legitimus. Ast Josephus, Archaeol. 1, 5, c. 7, § 5 et 7, de ligatione silet, et linteum illud circumvolvulum memorat.

Unde colligitur ejus usum demum post exitium invaluisse. — Omnibus mitris, quas uterque sexus ge-

stabat, nomen commune est *צני*; mitra autem sacerdotum dicitur *כובל*, à majori altitudine; quare capiti alliganda fuit, Exod. 28, 40; 29, 9; 29, 28. Num. 8, 15. Mitra summi sacerdotis, sive diademata seu lamina aurea, quae ei in fronte alligata erat, distincta fuisse videtur; quare Ezech. 21, 51, etiam regi tribuitur, Exod. 28, 4, 57; 29, 6; 39, 31. Num. 8, 9; 16, 4. Mitrae nempe sacerdotum et summi sacerdotis erant, quae ab illustribus illius aevi viri gestabantur. Progressu temporis novae invaluerunt elegantiores, et *פשת*, utriusque sexui communis, et *תפארת* *פשת*, et *צני*; ast *לני* et *פשת* non sunt nomina mitrae, sed diadematis. — Caeterum viri non minus ac feminae, prout et nunc in Oriente consuetum est, caput nunquam aperiebant, sed semper et in ipsis quoque precibus et in templo tecto erant capite, 2 Reg. 9, 50.

§ 127. *De peplo.* — Discrimen vestitus mulieris à virili, exiguum quidem, sed tamen, praesertim pretio et subtilitate atque longitudine vestium, notabile fuit; capillum verò ratio alterius sextis, prout supra diximus, prorsus diversa erat, ad quam accedat pedum. Hinc Deut. 22, 5, cautum est, ne vestitus alterius sextis assumatur. — Peplo omnes feminae (exceptis ancillis et personis inferioris conditionis, Isa. 47, 2) utebantur, nec illud, prout adhaec in Oriente non est, deponabant, nisi domi coram servis et illis consanguineis, quibuscum nuptiae interdicte erant, Lev. 18. In itinere quidem pepulum super occiput revocabant; ast, sicut nunc in Oriente observatur, conspecto eminenti viro, mox rursus demittebant, Cant. 2, 65. Domi suae quoque hospitii non loquebantur, nisi velatae et presentibus quibusdam ancillis; nec cubiculum hospitii ingrediebantur, sed ante fores stantes, servo quibus indicabant, quid domino dictum vellent, 2 Reg. 4, 13, quod etiam in Homero observatur. Meretrices pepulum particulare certè habebant; Thamar enim, quae pro meretrice haberi voluit, Gen. 38, 14, pepulum sumpsit. Virgines peplo antiquiori non fuisse usas, ex Gen. 20, 16, efficitur. — Diversa autem sunt in Asia peplorum genera, quae cum iis quae in Bibliis leguntur, conveniunt. Matronae quadruplici peplo utuntur, et olim quoque utebantur: primum *רדר* dictum, contigit verticem, et per tergum dependet, Cant. 5, 7, Isa. 5, 25; secundum, *צנדר*, pectus, collum et mentum usque ad nasum operit, Cant. 4, 1, 5, 6, 7, Isa. 47, 2; tertium, *רעלה*, ab oculis super faciem pendulum; Isa. 3, 19; quartum denique, pro diversitate hiemis et aestatis, *כנפיה* dictum, totum corpus à vertice usque ad plantam pedis contigit, Isa. 5, 2, 22. Ruth 5, 15. Gen. 38, 15. In quibusdam regionibus unicum est matronis majus pepulum, quod, vertici impositum, à tergo et per faciem et pectus dependet; quare ut duplex respici potest, et hinc dupio procul nomine *צני* designatur. In aliis locis panum tenuiorem translucentium, per faciem pendulum, gestant, qui Isa. 5, 16, dicitur *עשבים*. Quale fuerit pepulum, 1 Corinth. 10, v. 11, *εσθοντε ἐν τῷ ἑσθῆ* dicitur ignoratur.

§ 128. *Baculus, sigillum, annuli.* — Hebraeos haec

Immo, non modò viatores pro sustentaculo, Exod. 12, 11, Jud. 6, 21, Math. 10, 11. Marc. 6, 8, Luc. 9, 5; 10, 4; 22, 35, 56, sed etiam alias ad pompam, prout Babytoni solebant, gestasse, liquet ex Gen. 38, 18, 23. Eodem more Babytonio quoque sigillum funiculo ex sollo super pectus pendens, gestabant Gen. 38; 18. Cant. 8, 6. Agg. 2, 24. Sigillo solum nomen possessoris, et fortè nonnumquam, ut hodieum in Asia, sententia quaequam insculpta erat, atque atramento intinctum, loco subscriptionis, imprimebatur, quod Plinius XXXIII, 6, non intellexit. Si cista aut fores signandae erant, opponebatur ligamentum et arilla aut creta, cui sigillum imprimebatur. Non raro sigillum insculptum erat annulo, cujus traditione reges supremos regni praefectos creabant, Gen. 41, 45. Esth. 5, 10, 12; 8, 2. Jer. 22, 24. Dan. 6, 10; 15, 17. Hinc annuli, quia simili sigilla erant, à tingendo *טבעו*, *טבעו*, dicitur, et plerumque ad ornamatum in digito manūs dexterae gestabantur, Isa. 22, 24. Exod. 55, 22. Luc. 15, 22. Jac. 2, 2.

§ 129. *Annuli mulierum.* — Mulieres in digitis plures annulos, et alios quoque non solum ex lobis aurium, sed etiam ex variete nasi pendulos gestabant. Annulus nasi, *לול* *לע*, nomine quoque *רוד*, seu illius annuli venit, qui naso jumentorum ferociorum trajiciebatur; Gen. 24, 22. Exod. 32, 2, 5; 35, 22. Isa. 5, 21. Ezech. 15, 12. Job 42, 12. Prov. 11, 22; 25, 12. Hi annuli erant, prout facultates ferebant, ex auro, argento, vel alio metallo parati, aut constabant margaritis, sive opallis, Isa. 5, 19; 8, 26, aut globulis ex auro solido, Exod. 32, 2, Num. 41, 50, Ezech. 16, 11, qui etiam in auribus figurarum Persepolitansarum conspiciuntur; nam et viri aliarum gentium haec ornamenta aurium gestabant; viris autem Hebraeis perforatio auris erat servilis, Jud. 28, 24. Mulieres porò in articulis pedum gestabant perisclides seu annulos ex argento, auro, alisque materiis paratos qui nonnumquam cauteis aureis, vel argenteis, ex pede altero alterum translucentium nexerant; haec catena dicitur *צנדר*; fortasse comprehenduntur quoque nomine *עכסים*, Isa. 5, 18. Prov. 7, 22.

§ 130. *Torques, armilla, pericarpia.* — Mundus mulieribus in Oriente nullo non tempore sumptuosissimus fuit, Gen. 24, 22, 25, 52. Exod. 25, 1, 7. Num. 51, 50. Isa. 5, 16, 26. Ezech. 16, 10, seqq. Gestant enim matronae, et gestabant quoque olim, praeter illos annulos pretiosos, etiam diversas torques, quibus viri quoque illustres, qui eas à rege dono accipiebant, ornabantur, ut in figuris Persepolitans videre licet, Gen. 41, 42. Prov. 5, 4, 22; 6, 21; 14, 24. Cant. 4, 11. Dan. 5, 7; 16, 29. Ita quoque armillis et pericarpis condecorabant se non solum matronae, sed etiam viri principes, Gen. 24, 22; 50, 47. Num. 31, 50. Isa. 5, 19. Ezech. 16, 11; 25, 42. Jud. 10, 4. Haec quoque ornamenta jam ex auro argenteove, jam ex serie unio-nium, ex globulis auri solidi, Exod. 35, 22, Num. 51, 59; vel ex corallis parata erant, Exod. 25, 1, 7, Num. 31, 50. Matronae orientales nunc quidem tres torques gestant, et in tertii, quae usque ad zonam dependet, et

plerumque aurea, et gemmis ornata est, pendit octofactoria, musco et ambrà impleta, quae Isa. 5, 20, 24, dicitur *כנפ* *כנפ*. Lunulas quoque argenteas vel aures illis olim usitatas fuisse, vel ipsum nomen *כנפ* comprobant; his Arabes colla quoque camelorum ornabant, Isa. 5, 18. Jud. 8, 21, 26.

§ 131. *Annuleta.* — Orientales ab antiquissimo aevi vim influxus siderum, incantationum et aliarum artium firmiter credunt, contra quam, ut se praemuniant, amuleta, *כנפ* dicta, gestant; quae olim, non raro erant pretiosos lapides, globuli auri solidi, aut gemmae auro impositae, aut schedae characteribus inscriptae, et rebus pretiosis exornatae, ut simul ad decus conferrent, Ezech. 15, 17, 51. Hujus generis erant quoque effigies aures serpentes, quas matronae hebraeae gestabant, Isa. 5, 20, Moses, Exod. 45, 9, 16, Deut. 6, 8, 18, 19, inde phrasae deponunt, unde Judaei *פולאק* seu *תבליט*, exculpserunt, de quibus alia occasione loquemur.

§ 132. *Specula.* — Specula conflata erant ex aere polito; hinc etiam *לול* *לול*, dicebantur, et Job 37, 18, caelum fuso speculo comparatur; hinc quoque ex speculis, quae mulieres ad sacrum tabernaculum obtulerunt, fusum fuit labrum aeneum Exod. 38, 8. Mulieres specula ad pompam in manu portabant, cubitalia illis non ornabantur; recentiori autem aevi interdum fores cubitalium, ut essent translucentia, ex lapidibus specularibus constabant, per quos tamen objecta non nisi obscure crenebantur, 1 Cor. 13, 12.

§ 133. *Marsupium, sudarium.* — Marsupii locum quidem cingulum subibat; matronae enim laeum aurea, instar conae formatae, et superius panno pretioso contexta, in cingulo pendula gestabant; Isa. 5, 22, 2, 9. Reg. 5, 25. — Sudarium utroque sexus in cingulo, vel in manu, vel super brachio sinistro ferebat, quod potentibus erat pretiosum, etiam acu pictum. In sudario illa quae custodire oportebat, asservabantur, et caput quoque cadaverum involvitur; Luc. 19, 20. Joan. 11, 44; 20, 17. — Seminecia, Act. Ap. 19, 12, erant genus sudarium, quo collo pro excipiendo sudore imponebantur.

§ 134. *Fucus et stigmata.* — Fucus quidem variis omnibus vestibus nullo non tempore usitatus fuit; nobis de eo duntaxat dicendum est, qui in Bibliis dicitur *פשת*, de cujus usu usurpat *רוד* *רוד*, Sibiham est, in Oriente usque in Indiam, adhaec usque usitatum, quod stylo argenteo oculis, ut nigrescant et dilatentur, inferunt, et supercilios quoque illinunt ut ex utraque parte prolongentur, quod decori deputatur 2 Reg. 9, 50. Jer. 4, 50. Ezech. 25, 40. 1 Paral. 29, 2. Apocal. 5, 8. De fuce, ex cineribus Aethiopiae parato, quo matronae orientales manibus, brachiis et pedibus colore flavum et unguibus rubrum inducunt, est antiquissimum, in Bibliis non fit mentio; aliusio autem occurrit Jer. 2, 22, in *כנפ*. Fucus ruber matronarum romanarum, qui idolis quoque diebus festis illiniri solebat, memoratur Sap. 15, 44. Consuetudo quoque antiqua, in Oriente usque in nostrum aevum perdurat, ut qui tem plum invisit, vel deo cuiquam se devotebat, effigiem

templi, aut nomen Dei brachio dextero, stigmatè intrat, quod, etsi Levit. 19, 28, sub nomine קִקְלֵל תִּכְתֹּב interdium erat, pluribus tamen locis tropicè occurrit, et sæpè signatio vel obsignatio hominis dicitur, Isa. 44, 5; 49, 16. Ezech. 9, 2, 12. Act. 9, 5. Gal. 6, 17. Eph. 1, 15. Apoc. 7, 4, 8, 1, 5; 15, 17, 18.

§ 155. *Amictus festus et lugubris.* — Amictus festus nominis sumptuositate distinguebatur, et quia plerumque albus erat, lavabatur, atque aromatibus quoque, imprimis myrrha, casia et aloe infumabatur, Gen. 27, 27. Ps. 45, 9. Cant. 4, 11. Gestabatur festis familie, civitatis et religionis, Ezech. 7, 20, dein autem rursus deponebatur. Enormis in his vestibus erat luxus, 2 Reg. 5, 5. Matth. 40, 10. Jac. 5, 2. Vestis lugubris seu cilicium, jam Gen. 37, 34, obvium, erat reapse saccus, qui, foraminibus pro transmittendis brachis instructus, usque ad genas descendebat, atque aliàs sacri summi præstabat; nomen verò traxit à laceratione, quæ à collo usque ad pectus, aut usque ad cingulum fiebat. Materia erat rudior, pannus niger, ex pilis caprarum paratus, Job. 5, 11; 46, 15. Jon. 5, 5. Luc. 10, 45.

Lepra vestium linearum et laneorum pellium et corii, indicis quidem Lev. 15, 47, 57, designata est, neque tamen liquet; nam eruditiorum est à conjectura non satisfactio; verisimilimum est, fuisse insecta, oculo inermi invisibilia, quæ materiam ardebant, unde nomen *plaga exulcerans* descendit

CAPUT IX.

DE ALIMENTIS ET CONVIVIIS.

§ 156. *De alimentis generatim.* — Prima hominum alimenta erant fructus arborum, herba, radices, semina, et si quid aliud ex regno vegetabili conducebat, atque id omne לֶחֶם sensu latissimo dicitur, Gen. 1, 29; 2, 16. Demum ars excogitata fuit, semina pensendi, in massam subigendi, fermentatione perficiendi, et coquendi panem, qui dicitur לֶחֶם sensu stricto. Denique farinæ, præter aquam, etiam lac, pinguedo, oleum, vel mel additum fuit, et coctæ inde sunt placente, quæ לֶחֶם sensu medio dicuntur. Hæc jam ævo Abrahami ad aliquam perfectionem provecta erant. Post diluvium Gen. 9, 3, 6, animalia desertis verbis accensentur alimentis, quod antea licitum probabiliter non erat. Carnes autem sub illo climate calidiori minus salubres sunt, et olim nequaquam erant cibis quotidianis, sed ferè, fructus, semina, panis, olera, et lac animalium, alimenta præbebant.

§ 157. *Preparatio per ignem.* — Casus, dubio procul, homines docuit ignis uti carnes assare, et demum coquere, quibus semel gustatis, perpetuus ignis solerè abebatur, donec fomes repertus esset, quo scintille, lapidum aut lignorum affricu excitata, excipi, et in flammam redigi possent. Quæ ratio excitandi ignem per chalybem et lapidem, vel per affricum lignorum, in quo verbi קִדְדֵי etymologia hæret, Isa. 50, 11; 64, 1; an antiquior sit, facile definitur.

§ 158. *Demolis.* — Frumentum itaque primitus sine omni preparatione manducabatur, Lev. 2, 12. Deut. 25, 25. Invento usu ignis, coeperunt quipiam frumentum torrere, quod et deinceps fieri consuevit; hinc

stostum frumentum et ejusdem farina nominibus singularibus agetur, 2 Sam. 17, 28. Lev. 2, 12; 14, 25, 24. Ruth. 2, 14, 18. Quom tandem quipiam, ut molestia masticationis parcerent, grana frumenti lignis vel lapidibus contererent, inventa sunt mortaria, et denique mole. Mortarium ætate Mosis ad parandam farinam jam non fuit usitatum, Exod. 2, 14, Num. 41, sed longè abhinc tempore mos obtinuerat, utendi molis. Farina quoque purior, Gen. 18, 6, distinguitur; unde patet, jam ætate Abrahami operationem hanc non fuisse recens inventam. — Mole autem omnes erant manuarie; asinarie nullò recentiori sevo inventa sunt, Matth. 18, 6. Familiaris Hebræorum mole vix differabat ab eâ quæ adhuc in Oriente et Ægypto usitata est, et duobus orbicularibus lapidibus diametri duorum pedum, et crassitudine dimidi pedis, absolvitur; inferior, Job 41, 45, 46, Deut. 24, 6, circa medium paulisper elevatus, atque pavimento fixus est; superior verò mobilis, Jud. 9, 55, 2 Sam. 15, 21; in medio, ut inferiori ad amussim respondeat, aliquantum excavatus, et in medio perfossus est foramine, per quod frumentum molendum immittitur; farina vero ex collisione lapidum per circuitum deluit. Adaptatum est superiori lapidi manubrium, quo circumvolvitur. Grabra, quibus farina à granis non penitus contritis, ideoque mole rursus immittendis, separabatur, ex junco contexta erant; quæ ex setis equinis parantur, ætate Pliinii inventa sunt.

§ 159. *Molere.* — Quam nec mole publica, neque pistores, nisi regii, Gen. 40, 2, Os. 7, 4, 10, Jerem. 57, 24, essent; mole culibet necessaria erat: quare interdium fuit, molam aut lapidem molarem in pignus accipere, Lev. 26, 26. Num. 14, 5. Deut. 24, 6. Primitus quidem molebatur hordeum, deinceps verò plerumque triticeum, ut hordeo soli pauperes uterentur. Panis hordeaceus sub illo climate melior est quam sub frigidiore celo; altera verò die asperior et insipidus, quod autem in Oriente etiam panis triticeo accidit; quare panis quotidie recens coquitur, et hinc quotidie circa vesperam molitur, unde strepitus in plateis auditur, Jer. 25, 10. Mola olim plerumque à duabus sortis infimæ ancillis circumagebatur, quæ facie sibi obversæ sedentes, mediam habebant molam, ut altera lapidem manubrio moveret, et altera mox apprehenso manubrio cum plene circumageret, Exod. 11, 5. Job 51, 10, 11. Isa. 47, 2. Matth. 24, 41. Labor erat molestus, ad quem nonnumquam etiam hostes capti, ad intrudendam ignominiam, damnabantur, Jud. 16, 21. Thren. 3, 15.

§ 140. *Coctio panis in clibano.* — Parare et coquere panem, olim erat matris familie, etiam principis, Gen. 18, 6, Lev. 26, 26, 2 Sam. 15, 6, 8, Jer. 7, 18, 19; ast invalescente luxu matronæ hunc laborem ancillis suis relinquerunt, 1 Sam. 8, 15, quæ iam in Davidis aulâ tanta erat copia, ut ingenui hominum multitudinam, culibet collyrida, לֶחֶם לֶחֶם, panis distribui poterit, 2 Sam. 6, 19. His demum pistores regii, qui in Ægypto ævo multo antiquiori fuerant, successerunt, Os. 7, 4; 7. Jer. 57, 21. — Mactra erat

patina lignea. Exod. 7, 28; 12, 54, Deut. 28, 5, 47, in quâ farina cum aquâ in massam misciebatur, et post aliquod temporis intervallum, adjecto fermento, depebatur. Quod si panes festinanter parandi erant, azymis coquebantur, Gen. 18, 6; 19, 5. Jud. 6, 9. 1 Reg. 17, 12. Exod. 12, 15, 34; 15, 5, 7. Lev. 2, 11. Deut. 16, 5. Amos 4, 5. Forma panum, Jud. 5, 15, erat rotunda, diametro 9 vel 10 pollicum; et azymus quidem non erat cutior crassior; fermentatus autem crassidime digiti annularis non superabat; quare panis hancquam cultro scindebatur, sed manu frangebatur, Isa. 58, 7. Lam. 4, 4. Matth. 14, 19; 15, 50; 26, 26.

Clibanorum genus erat quadruplex: 1° Arena humi, excitato igni calefacta, cui, ablato igni, masse formatae imponebantur, post aliquod tempus vertebantur, atque demum igni cineribusque calidis contegebantur; quod si verise non fuissent, non perfectè coquebantur, Os. 7, 8. Hæc ratione parabantur panes subincercii, Gen. 18, 6; 19, 5. 4 Reg. 17, 5; 19, 6. — 2° Rotunda fossa in terrâ, ferè ut puteus, cujus diameter in Persiâ est 2 1/2 pedum, et profunditas quidem diversa, interdum etiam 5 vel 6 pedum. Hæc fossa nomine בְּרִירָה, quod Lev. 11, 55, nomini בְּרִירָה jungitur, venire videtur. Fundus sternitur lapidibus, et quom fossa excitato igni calefacta est, auferitur ignis, et panes calentibus lapidibus imponuntur, atque orificium clauditur. — 3° Urceus testaceus, ferè 5 pedes altus, בְּרִירָה dicitur, qui intrinsicè et extrinsicè argillâ illinitur, et imponitur basi mobili. In ipso excitatur ignis, et parietibus ejus agglutinatur masse farinaceæ, quæ mox coquantur, et vocantur בְּרִירָה, Lev. 2, 4. — 4° Bractea ferrea, tribus lapidibus imposita, in quam, igni infra excitato calefacta, masse farinaceæ imponuntur. Hæc fortasse est בְּרִירָה, 2 S. 5, 6, 14. — In his clibanis non modò panis fermentatus et azymus, sed alia quoque genera placentarum coquebantur, quæ enumerare non vacat, uti et reliquum culinae apparatus non exiguum preterimus.

§ 141. *De cibus.* — Cibos coquere erat matris familie, nisi mundo muliebri intenta, id negotium ancillis relinquere. Cibi, ut jam diximus, ferè ex regno vegetabili deprehenduntur, inter quos in deliciis erant etiam lentesc, quæ Orientalibus adhuc chara sunt, Gen. 25, 30, 34, necnon placente, melle mixtæ, Ezech. 16, 15. Carnes nominis presentis hospitii et in conviviis apponebantur, Gen. 18, 7. Deut. 15, 20, conf. Luc. 15, 25. Orientales hodie demum parè carnis utuntur; longior tamen absentia ingentem carnis appetitum producit, Num. 11, 4, 12. Invalescente luxu, potentioribus carnes facte sunt quotidianæ. Estimabantur præ cæteris carnes ferinæ, et juvenes boves saginati, Gen. 18, 4, 20; 41, 2, 4. 1 Sam. 16, 20; 28, 24. 2 Sam. 6, 45, etc. Carnes ovium et caprarum, et presentim agnorum et capellarum, in illis regionibus latissimæ sunt; quare agni et capellæ sacrificiis sacrate erant. Ævo antiquissimo animal ab ipso patre familias, etsi princeps esset, à grege auferebatur et manebatur, Gen. 18, 2, 6, Jud. 6, 19, uti preparatio

erat matris familie etiam principis Gen. 15, 6. Inter partes animalis crus cæteris præferebatur. 1 Sam. 9, 25, 24. Ars coquinaria jam Gen. 27, 5, 4, 9, 10, tam prompta erat, ut palatum fallere posset. Carnes autem facili macetati, mox omnes, quia in climate calido non facili incorrupte conservantur, ad convivium parabantur; qui mos nunc quoque, etsi ars carnes in aprico siccandi, et etiam condiendi et conservandi nota est, à nomadibus observatur. Carnes, quæ coquebantur, in frusta minuta seu holos secabantur, et ex jusculo, quo Orientales non vescuntur, adjectis oleribus embamma parabantur, Jud. 6, 19, 20. Isa. 65, 4.

§ 142. *De assâ.* — Prima carnis preparatio erat assatio, quæ, ut supra diximus, primum casu innotuisse videtur, et demum deliciis deputabatur. Nomades more antiquissimo scindunt carnes assandas in minuta frusta, eaque salita vero ligneo suffigunt; et ad ignem acclinant, atque hæc parte assatâ, in alteram vertunt. Gallinas autem integras assant in veru, quod in furcis ligneis, terræ circa ignem impositis, rotatur. Integras autem oves et agnos assandos hæculo acuto, à candâ usque ad caput, et altero transverso ad anteriores pedes trajecto, quasi crucifigunt, et in clibanum illum § 140, 11, descriptum suspendunt, qui assandi modo verbo *crucifigitur*, exprimitur. — Assis plebeis in Oriente communes, sunt locustæ; evulsis enim aliis, pedibus et intestinis, salinatur, ligno amminato suffiguntur, igni apponuntur, et demum manducantur. Ast non est hic unicus modus locustas preparandi; nam etiam coquantur, in aprico siccatæ moluntur, atque in panem convertuntur; denique etiam salite, et in utre compressæ asservantur, atque pro tempore, in orbiculos scissæ, manducantur, Lev. 11, 22. Matth. 5, 4. Aliquæ locustarum species repuntur noxiæ; quare Lev. 11, 42, certè duntaxat species munde esse statuuntur.

Usus salis antiquissimus est; nam Num. 18, 19, jam salarium ab eo denominatur, conf. Esdr. 4, 14, et 2 Paral. 45, 6; imò Exod. 50, 35, sal purum à communi distinguitur. Ceterum sal Orientalibus est symbolum inviolabilis amicitie, atque hinc *foedus salis* idem valet ac *foedus perpetuum* et inviolabile; est autem quoque symbolum consensu etiam etiam sapientie. Marc. 9, 49, 50. Coloss. 4, 6, et si infatigatum, i. e. acido spoliatum sit, insipientiæ symbolum est, Matth. 5, 15.

§ 143. *Cibi interditi.* — Cibi Hebræis interditi, alii erant immundi, qui noxi vel saltim sordidi et abominabiles erant, alii autem alteri consecrati erant, quibus idèo vesci nefas erat. His interditi, cautum erat ne Hebræi cum gentilibus manducarent, aut epulas idololatricas frequentarent, et ita ad cultum deorum seducerentur (1); his posterioribus autem reverentia erga ea quæ ad cultum divinum spectabant, inculca-

(1) Dr. J. A. Ernesti opuscul. theol. p. 290: *Nec dubitem, in legibus de discrimine ciborum fuisse de consilio divino, disciplinam aliquam cupiditatem castigandam et refræmandam per necessitatem abstinentiæ à cibis suis*

latur. — Inmunda erant, 1° quadrupedia, quae vel non ruminant, vel ungulas non habent plene fissas; 2° serpentes, et insecta reptantia, quae non, ut locuste, praeter alas et quatuor pedes, simul habent duo longiora crura, quibus saliant; 3° volucrum certa species, quarum nomina pleraque sunt obscura; 4° pisces, qui vel pinnulis vel squamis carent; 5° omnis cibus et potus in vase, et omne semen aqua humefactum, in quod cadaver insecti immundi delapsum erat; aequè verò in cisternis, puteis et fontibus, atque semen non madefactum huiusmodi casu non contaminabatur, Lev. 11, 4, 58; 6° omnis cibus et potus in vase, quod in tenorio vel cubiculo morientis aut mortui non erat alligato operculo connectum, Num. 19, 15; 7° omne quod à quocumque idolis aut diis consecratum fuit, Exod. 54, 45; id erat, quod in primitivâ Ecclesiâ quibusdam dissonantibus occasione praebuit, quos Paulus septus, et inprimis 1 Cor. 8, 10, corrigit; 8° hœdus in matre lactis coctus, Exod. 25, 49; 54, 26, Dent. 14, 21; probabilitus ius legis ratio est inculcatio manufacturinis etiam erga animalia; illis videtur spectari peculiaris nonnullarum gentium antiquarum superstitio, quâ adjunctis ritibus magicis agri, horti, arbores cocto ejusmodi lacte conspergebantur post finitam messem, quo feraciores redderentur in annum sequentem. — Cibi sacri, quibus vesci non licebat, erant 1° sanguis, Lev. 5, 9, 10, 17; 7, 26, 27; 17, 10, 14; 19, 26; Dent. 12, 16, 25, 25; 15, 15; 2° animal, quod à feris dilaceratum fuit, quia sanguis in corpore mansit, Exod. 22, 50, Dent. 14, 21; adeps tegens intestina, lobus major hepatis, renes et adhaerens ei adeps, Exod. 29, 15, 22; Lev. 5, 4, 10, 15; 4, 9; 7, 4; 9, 10, 19, et cauda pinguis ovium, Exod. 19, 22; Lev. 5, 9; 7, 5; 8, 26; 9, 19, quae omnia altari consecrata et sancta erant. — Consuetudine, ex Gen. 52, 25, 55, descendente, Hebraei quoque ligamento terete suo acetabulo abstinabant, quod nostri Judaei ad totam partem posteriori animalium extenderunt.

§ 144. *Potus.* — Potus Mohammedanis est aqua, et illustratus et divitibus delcis quæpiam potio, *shebet* dicta, quae olim in solâ Ægypto locum habuit, Gen. 40, 11, ubi quoque cerevisia usitata erat; inventio fortassè ætate Mosis recentior. Orientales vino utebantur, non raro usque ad ebrietatem, à quâ permulti tropi depræmpti sunt, Isa. 5, 41, 22; 28, 4, 11; 49, 26. Jer. 8, 14; 9, 14; 16, 48. Dent. 52, 42. Ps. 78, 65, etc. Vina; et in illo climate aliunde generosa, nonnumquam tamen aromatibus, inprimis myrrha condiebantur, et hæc vina myrrha, dicebantur interdum simpliciter mixta; plerumque autem mixtum dicitur vinum aquâ dilutum, quod, inscils ementibus factum, tropicè pro adulteratione venit, Isa. 4, 22, 2 Cor. 2, 17; scientibus autem bibentibus ad eum consuetum erat, ut Arabes, etsi nunc vino abstinent, verba de hæc ditione usitata conservaverint. Erant quoque vina ex

quibus alii populi delectantur: probabilitè quæ falsis diis consecrabantur, ut sues Baccho, etc.

daetylis, et ex diversis seminibus et radicibus confecta, quae omnia, ut jam Hieronymus vidit, nomine *sicera*, veniunt, quae est omnis aris parata potio, quae inebriare potest; hinc miscelatur aqua, ut potatores eò plus consumere possent. Ex vino naturali et artificioso parabatur acetum, quod non modò ad olera et cibos, Ruth 2, 14, sed etiam ad potum adhibebatur, Num. 6, 5; unde est posca militum Romanorum, Math. 27, 48. Casterium à Thalmudicis acetum quoque vinum dicitur, unde explicandus est locus Math. 27, 51.

Ad potum adhibebatur, 1° patera simplex aerea, stanno obducta, quâ adhaecum viatores utuntur; erat plerumque formâ lili, non raro etiam orbiculari; utraque in rudibus Persepolitânis exhibetur, conf. 4 Reg. 7, 26; 2° calix, etiam formâ lili vel floris; nomen ejus פלל, calicem quoque floris significat, Exod. 25, 35; ast forma variâsse videtur, plura enim adsunt nomina; operculo per funiculum annexo tangebatur; huc quæ vocabantur פתק, פתק, פתק, operculo careverunt; fortè nomina postrema tamate molam formam innunt. Hæc vasa divitibus, jam otata Mosis, fuisse aurea et argentea, ex Num. 7, 12, 85, apparet; conf. 1 Reg. 10, 21. Vasa majora, ex quibus vinum in popula fundebatur, erant ureci, utres, minores utres, et testaceus urecus officio angustioris.

§ 145. *Tempus et adjuncta refectiois.* — Prædium non tantum Orientalibus, sed Graecis quoque et Romanis, circa nostram horam 10 vel 11, erat minutum, atque ferè in fructibus, lacte, caseo et similibus consistebat. Refectio præcipua erat cena, circa horam 6 vel 7; hinc convivium quoque omnia erant coeque; calores enim meridiei in illis regionibus ciborum appetitum minuant, et animi hilaritatem supprimunt, Eccl. 5, 16. Math. 5, 26. Marc. 6, 21. Luc. 14, 24; 20, 45. Joan. 12, 2. Ante mensam lavabant manus, quod ratio manducandi requirebat. Præcum ante mensam primum 1 Sam. 9, 15, diserta fit mentio; ast ætate Christi, ante et post mensam à patrefamilias dicebatur congruus ferculis et potui benedictio vel gratiarum actio, cujus formule in Thalmude præfixite sunt, et ferè recidunt in verba: *Benedictus esto, Domine Deus noster! rex mundi! qui hunc cibum, vel hunc potum ex terra, vel ex vite producis*, Math. 14, 9, 15; 56, 26, 27. Marc. 14, 26. 1 Cor. 10, 50. 1 Tim. 4, 4, 5. Hebraei quidem ad eum accuratus ordo hospitum non erat, qualis olim in Ægypto invaluerat, Gen. 43, 52; neglectus tamen non fuit, 1 Sam. 9, 22. Ætate Christi, Pharisei arrogantes, qui ubique dignissimè haberi volebant, locum primum ambiebant, Luc. 14, 7.

§ 146. *Mensa et sedes.* — Ad cenam pavimentum comaculi illo corio rotundo, quod supra memoravimus, tangebatur, super quo mensa parva et humilis scabellò quàm mensa similior, ponebatur, et hæc non portabat nisi patinam. Sedes erant ipsum pavimentum, blattis aut tapetibus vel etiam culticis stratum, in quibus cœnantes, genibus flexis, dexterâ mense obversa, quasi alter in alterius sinu recubarent, per orbem cori sedebant. Cultri, fuscine et cochlearia non aderant;

patinam verò, prout nunc in Oriente moris est, circa peripheriam cori stenebatur, ne tapetes contaminarent. Locum nostrarum paterarum seu orbium, subibante rotundi et tenues panes supra memorati. — Ætate verò Christi jam dudum invaluerat mos persicus, mensæ accumbendi. Aderant in comaculo lecti plerumque tres, aut pro numero hospitum plures, quorum quilibet capiebat tres personas; unde nomina trichlinium et architriclinium descendunt. Convivæ accumbebant in latere sinistro, facie ad mensam conversâ, et quidem secundus occipite ad pectus primi, et tertius occipite ad pectus secundi, et ita rursus alter in sinu alterius recumbebat, conf. Luc. 7, 58, 58; 16, 22, 25. Joan. 2, 9; 15, 25. Lectus medius, et medius in eò locus erat honoratus, quem Pharisei ambiebant, Luc. 14, 7, 40. Sexus alter olim quidem in Asiâ ad mensam virorum non admitteretur, sed mensam in gynæceotide habebat, Esth. 1, 6. Luc. 7, 59; 16, 24; 17, 7. Math. 13, 27. Babylone verò et in Persiâ femine à conviviis virorum exclusæ non erant, Dan. 5, 2, et praesertim Babylone, testibus auctoribus antiquis, non raro modestè limites excedebant.

§ 147. *Ratio manducandi.* Cibos digitis manûs dexterae, ex patinâ in os inferebant, prout in orientalibus plagis adhuc mos viget, Ruth. 2, 14. Prov. 26, 15. Joan. 15, 16. Cultro et fuscini opus non erat; fuscina, quae 1 Sam. 2, 12, memoratur, nequaquam ad mensam, sed ad focum spectat, ut nempe carnes ex ollâ efferebantur. — Antiquiori ævo culitibet convivæ portio singulari apponebatur, et ille magis honoratus censebatur, qui duas aut plures porciones recipiebat, Gen. 42, 54; 1 Sam. 1, 4, 5; 9, 22, 24; 1 Paral. 16, 15; recentiori autem ævo omnes assidentes vel accumbentes ex communi patinâ manducabant. Potus in supra dictis pateris et calicibus, et antiquiori quidem ævo cuique præbatur in calice singulari, qui ideò tropicè pro sorte hominis venit, Ps. 11, 6; 75, 9; 116, 5. Isa. 51, 22. Jer. 25, 15, 27; 55, 5; 49, 12. Ezech. 25, 51, 54. Math. 26, 27, 50. Ægypti, ut moderni Orientales, finitâ demum mensâ libebant. Servitantes, nutum domini observabant, atque mox emules exequabantur; hinc coram domino stare, vel ambulare idem est, ac servire seu ministrare, quod etiam ad idem Dei refertur, Gen. 5, 22, 24; 17, 1; 24, 40; 28, 15. 1 Sam. 2, 35. Ps. 25, 5, 24, 114, 9.

§ 148. *Convivia.* — Res secundæ socios lætitiæ desiderant, et ad convivia celebranda excitant; hinc non mirum est, ea jam antiquissimo ævo occurrere, Gen. 21, 8, 23, 29; 29, 22, 51, 27, 54; 40, 20. Lex Mosæica Hebraeos ad secundas decimas, ex voto Jacobi Gen. 28, 22, descendentes, et sacrificiis conviviisque dedicatas, arcibus adstrinxit. Dent. 12, 4, 19; 14, 22, 29; 16, 10, 11; 26, 19, 41; secunda etiam primogenita animalia, et secundas primitias fructuum addidit, et præcepit ut ad hæc convivia non modò proles, sed etiam servi, ancillæ, pauperes, viduae, pupilli et Levitæ vocarentur, Dent. 16, 11, 14; 12, 12, 18, quod Jesus Judæis, qui pro conviviis à Deo remunerationem sperabant, in memoriam revocavit, Luc. 14, 12, 15. Ho-

spites per servos invitabantur, et tempore statuto accerserantur, Matth. 22, 24. Luc. 14, 7; pretioso alio ungebantur, Ps. 25, 5; 45, 6. Amos 6, 6. Ecd. 9, 7. Math. 14, 5. Luc. 7, 57, 58; quæ antiquiori ævo, uti nunc in Asiâ, ante dimissionem, praesertim in barbâ, incensebantur. Hebraeos in conviviis fortasse nonnumquam, ut Graecos, in capite coronas, ex floribus textas, gestasse, ex Isa. 28, 4. Sap. 2, 7, concludi vix potest. Omnes autem in vestimentis festis, id est, sabbis, comparebant, Ecd. 9, 8. Pompa in epulis ostentabatur jam majori quantitate ejusdem cibi, Gen. 18, 6; 27, 9; 35, 44. Job. 56, 16; jam etiam multitudine ferculorum, 1 Reg. 5, 2. Amos 6, 4, 5. Esth. 1, 5; 7, 9. Neh. 5, 18, 24. Caro autem, et inprimis vinum, præcipuum erat, à quo ipsum quoque conviviorum nomen, *tempus potentium*, descendit. Isa. 23, 15. Hæc compositio, ingrata luxu, apud omnes gentes ita exorbitavit, ut à vesperâ usque ad mane protraheretur, atque injusmodi convivia dicebantur recentiori ævo *αποδειξαι*, quæ Rom. 13, 15, Gal. 5, 21, 1 Petr. 4, 5, damnantur. — Quùm convivia omnia essent cœna, cœnaculum lampadibus illustratum erat; et quum sub illo climate, noctu semper, saltem diluculo, frigus esset, facile explicabis loca Math. 8, 12; 22, 13; 25, 50. Ceteroquin, in conviviis, quæ hilaria erant conventicula, joci, ænigmata et musica non deerant: quare convivia passim imago erant felicitatis, et exclusio à convivio erat symbolum miseriæ et calamitatis, Prov. 9, 2, seqq. Amos 6, 4, 5. Isa. 5, 12; 7, 9. Math. 26, 20, 26. Luc. 7, 46, 50; 12, 4, 9. Hinc etiam regnum Messie, hoc symbolum adumbratur, Luc. 7, 59, 46; 14, 12, 15, 29. Math. 8, 11; 26, 29. Hic tropus notissimus erit, ut interpretes quoque antiqui voces lætari, lætitiâ, atque convivari, convivium, promissè usurpârunt, conf. Ps. 68, 4, et Esth. 9, 18, 19, cum versione Alexandrinâ et Vulgatâ. In novo quoque Federe *χαρη, gaudium*, pro convivio venit, Math. 23, 21, 25. Quùm autem convivia Hebraeorum pleraque ex sacrificiis parentur, convivæ mundi ser sancti esse debebant; ad quod etiam in tropis et allegoriis respicitur, Ezech. 29, 16, 20, Isa. 54, 4, Apoc. 19, 17, 18.

§ 149. *Hospitalitas.* — Antiquo illo ævo, quæ publica hospitalia non erant, ultronea collectio hospitii insigne erat humanitatis officium, cui probi religiosi satisfaciebant; hæc laus hospitalitatis, extructis demum hospitibus publicis, haudquaquam mos desit, et in Oriente usque in hodiernam diem perseverat. Job 22, 7; 51, 17. Gen. 18, 5, 9; 19, 2, 40. Exod. 2, 20. Jud. 19, 2, 10. Act. 16, 15; 17, 7; 28, 7. Math. 25, 55. Marc. 9, 41. Rom. 12, 13, 14. 1 Timoth. 5, 2; 5, 40. Hebr. 13, 2. Hinc non tantum nomades, peregrinos adventantes perhumaniter excipiunt, sed in urbibus quoque sunt, qui vicis obeunt, et culitibet obvio aquam gratis offerunt; quare liberalitas hæc munusculo compensari solet; conf. Math. 10, 42, Marc. 9, 41. Viget quoque adhuc antiquissimæ honestatis ratio, quæ quicumque, etsi ceteroquin predo, hospitem collegit, eum tacet, et se quoque ipsum presenti pro eo vite periculo obicere tenetur, nisi ab omnibus infamis

haberi velit; et id quidem jam obtinet, si quis cum peregrino vel crustam panis manducavit, Gen. 19, 1; Jos. 2, 1, 6; 9, 14, Jud. 4, 17, 22; ad hunc morem non raro alluditur, Ps. 41: 10; 91, 4; 119, 19, 2 Sam. 12, 3. Jos. 9, 14. Luc. 7, 54. Joan. 15, 18; conf. IIad. VI, 210, 251. Hosiuitus, ut supra diximus, pedes lavabantur; unde demum lotio pedum in symbolum hospitalitatis transit. Gen. 18, 4, 29. Joan. 15, 15, seqq. 1 Tim. 5, 10.

CAPUT X

DE SOCIETATE DOMESTICA.

§ 150. *Præcautiones contra fornicationem.* — Primæva institutio ad propagandum genus humanum per individuum consortium viri et mulieris, Gen. 1, 27, 28, damnata erat fornicatio, libido vaga, et communiu uxorum; hinc pii patriarchæ hoc institutum religiose observabant; alioquin autem jam ante ætatem Mosis, tanta erat morum corruptio, ut à pluribus gentibus, non modo fornicatio, sed etiam præcæstia in cultum domum conversa fuerit, unde, *cynædus* et *meretrix*, propriè personas designat, quæ ad turpissimam hæc flagitia consecrate fuerant, Deut. 25, 28. Gen. 38, 21, 22, Job. 35, 14. — Hinc malo, cui demum ipsi quoque philosophi græci et romani consenserunt, ut occurreret, lex Mosaica statuit, 1° ut inter Israelitas, nec cynædus, neque meretrix toleraret, et filia sacerdotis, si corpus suum prostituere, lapidetur et comburatur, Lev. 21, 9, quia hæc, ut Lev. 19, 29. Deut. 25, 18, 19, dicitur, magna coram Deo flagitia sunt. — Ne autem quæpiam affecti animi sacerdotis, avaritiâ inflammati, allicerentur ut hæc scelera, exemplo aliarum gentium, in cultum Dei verterent, interdixit 2° ne merces meretricum et cynædorum, etsi ex voto oblata esset, ad sanctorum suscipiatur, Deut. 25, 19, quæ lex demum 2 Reg. 25, 6, 7, potentie regum succubuit. Ut etiam origo mali præcaveretur, decretum est 3° ut seductor seductam teneret uxorem emere, aut patri, qui filiam seductam nollet seductori vendere, consuetum sponsæ pretium (ut videtur, 50 siclos); si vero violentiâ quæpiam usus esset, 50 siclos solveret. Exod. 22, 15. Deut. 22, 25, 29. Id videtur ex antiquâ consuetudine descendisse, quæ Gen. 54, 1, 12, attingitur. Stuprum Moses non memorat, quia in foro probari non potest. — Denique, ut et pudicitia alterius sexûs, tanquam singularis castitatis muliebris custos, corroboraretur, 4° statuitur ut sponsa, quæ, se virginem mentita, consummato matrimonio talis deprehensa non esset, ante januam domus paternæ lapidaretur, Deut. 22, 20, 21. Etsi rigide erant hæc leges, meretricis tamen, et sub regibus idololatriæ etiam cyneidi diis consecrati non deerant, Prov. 2, 16, 19; 5, 3, 6; 7, 5, 27, 20; 6, 26, 50. Amos 2, 7; 7, 17. Jer. 5, 2; 5, 7. 1 Reg. 14, 24; 15, 12; 25, 47, etc.

§ 151. *Polygynæcia.* — Eadem institutio primæva polygynæcia quoque exclusa fuit. Lamech primus duas uxores duxit, Gen. 4, 19, conf. Math. 19, 4, 8, et multos imitatores nactus est, nec post ditivium exemplum Noë et filiorum ejus quidquam profecit. Inter

Hebræos ætate Mosis polygynæciam permultum invaluisse, ex numero primogenitorum 22, 575, inter 605, 550 viros, qui ultra 20 annos nati erant, colligere licet. Num. 5, 42. Ut hoc malum progressu temporis minueretur, Moses 1° attulit Gen. 4, 27, 25; 2, 24, primævam matrimonii institutionem, primam ejus transgressionem Gen. 4, 19, atque omni occasione narravit incommoda quæ marito à pluralitate uxorum enascuntur, Gen. 16, 4, 10; 50, 1, 5, 15; et testibus viris gravibus, qui Orientem inviserunt, sanè non sunt exigua. 2° Interdicitur Deut. 17, 17, regibus, quos Hebræi aliquando electuri essent, magnus uxorum numerus, quem quidem lex non definit, sed ex consuetudine pro nota sumpsit; fortassè non ultra quatuor, uti Rabbini et Muhamedani ex exemplo Jacobi Gen. 51, 50, interpretantur. 3° Vir Exod. 21, 10, 11, obligatur, ut uxori cultibet tempore frui debitum reddat; conf. Gen. 50, 14, 16. Excipitur solum tempus menstruarum, quæ congressum sub mortis supplicio lex prohibuit. Denique 4° immundities, per concubium contracta, ad integrum diem extenditur Lev. 25, 18, quæ incommodo viri impediatur, ne facili ultra quatuor uxores ducere possit. His dispositionibus polygynæcia progressu temporis permultum imminuta fuit.

§ 152. *Delectus sponsæ.* — Sponsam filiis, et sponsum filiabus, paterfamilias seligebat, Gen. 21, 21; 24, 51. Exod. 21, 9. Deut. 22, 16. Jud. 14, 1, 4, 4 Cor. 7, 6. Si filius certam personam exoptabat uxorem, nihilominus pater sponsam à patre filii petebat, Gen. 26, 50; 54, 2, 5. Jud. 14, 1, 2. Hinc patet, Isa. 4, 1, 2, Jer. 51, 22, enormem virorum penuriam inui. Pater verò filiam sine consensu fratrum germanorum in matrimonium elocare non poterat, Gen. 24, 30; 54, 11, 27. 2 Sam. 15, 20, 29; conf. Gen. 12, 14, 15; 29, 2, 6; 26, 7, 17. Impedimenta matrimonii, quibus arbitrium patrumfamilias in delecta limitabatur, recensatur Lev. 8, 7, 18; 20, 11, 20, ex quibus locis apparet, ea secundum gradum consanguinitatis et affinitatis non excessisse. Præterea prohibita erant nuptiæ cum Chananeis, ne Hebræi per hæc connubia ad idololatriam pellicerent, Exod. 54, 15, 16. Deut. 7, 5. Id ab Esdrâ et Nehemiâ ad omnia connubia cum alienigenis extensum est, quia illis ea ætate idem seductionis periculum suberat, Esdr. 9, 2, 12; 10, 5. Neh. 15, 25, conf. Malachi 2, 15. Sacerdotibus interdicta quoque erat persona repudiata, lapsa, et meretrix, atque summo sacerdoti etiam vidua et quæcumque alienigena, Lev. 21, 7, 15, 14. Filio, quæ defectu fratrum hæredes erant, alieni viro tribus suæ, et quidem propinquo remotioris gradus, nubere jusse erant, ne hereditas ad aliam tribum et familiam devolveretur, Num. 27, 4, 11; 56, 1, 12; conf. Math. 14, 16. Luc. 2, 1, 5.

§ 153. *Sponsalia.* — Sponsalia erant pactum inter patrem fratresque germanos sponsæ, et patrem sponsum, presentibus testibus, recentiori ævo etiam literis mandatum, cui interdum jusjuramentum intercedebat, 1 Reg. 2, 17, Ezech. 16, 8; Malachi 2, 14, ad quod

spectare videtur sacrificia nuptialia, quorum Josephus, Arch. IV, 8, 25, meminit. Per sponsalia non modo connubium, sed etiam dona, quæ germanis fratribus sponsæ ferenda essent, et pretium sponsæ, quod patri solvendum erat, definiabantur; nam sponsæ olim soluto prætio emebatur; Gen. 29, 18, 27; 54, 11, 12; Jos. 15, 10; 1 Sam. 18, 25, 29; 3 Sam. 5, 4, quod pro varietate adjunctorum, varium fuit; ætate Mosis medium fuisse videtur 50 siclorum, et summum 50 siclorum. Exod. 21, 32; 22, 15; conf. Os. 5, 1, 2. Deut. 22, 29. Hinc uxores emptæ, à maritis ferè tantquam ancille habebantur, nihilominus non raro maritus pro arbitrio flectebat et regelant. 4 Sam. 25, 19, 50. 1 Reg. 11, 2, 5; 19, 1, 2; 21, 7, 8. Honor, qui à Christianis alteri sexui habetur, ex doctrinâ Christi et Apostolorum originem ducit, Gal. 3, 8. Eph. 5, 25, 55. 1 Petr. 3, 7. — Divites verò filiam nonnullam donabant sponso, cui autem jus, hæc invitâ alias uxores ducendi, ademptum erat, Gen. 16, 4, 5. Uxor donata liberalis habebatur, et ipsa quoque, dignitatis suæ sibi conscia, plura sibi arrogabat, Gen. 46, 5, 6; 24, 9, 11; conf. 51, 15. Aliqui in præmium fortitudinis sponsam acceperunt, Jos. 15, 15, 19. Jud. 4, 1, 4. 4 Sam. 18, 24, 27. Singulare erat, si sponsa dotem à patre tulit, Jos. 15, 18, 19. Jud. 1, 10, 17. 4 Reg. 9, 16.

§ 154. *Nuptiæ.* — A sponsalibus usque ad nuptias, intervallum 10 vel 12 mensium relinquebatur, Gen. 24, 55. Jud. 14, 8; sed matrimonium, etsi sponsum inter et sponsum nullum prorsus vel sermonis commercium intercedebat, jam ratum erat, et sponsa dicebatur uxor sponsi sui. Si deinde sponsum eam ducere nollet, ei, ut uxori, libellum repudii tradere tenebatur; vel si sponsa cum alio rem habuisset, accusata ut adultera, ad lapidationem condemnabatur; conf. Math. 4, 18, 20. Luc. 2, 5. — Ingreunte die nuptiarum, sponsa se balucebat, et omni mundo muliebri exornabatur, unde nomen *coronata* descendit. Sponsum verò domi suæ convivium parabat, quod apud ditiores per hedomadam continuabatur, Gen. 49, 27. Jud. 14, 17, 22. Tob. 11, 12. Circa vespem, veste festi indutus, Isa. 61, 10, cum juvenilis sibi coævis, *et tibi vespertinis*, sub canticis et musiciis instrumentis, sponsam, virginibus coævis cinctam, ex domo paternâ in domum patris sui deducebat, Jud. 14, 11, 16. 1 Mach. 9, 57, 47. Joan. 5, 9. Math. 9, 18; conf. Jer. 7, 54; 25, 10. Recentiori ævo, in hæc vespertinâ sponsæ deductione, præferebatur in scipionibus lampades supra descriptæ, prout in Thalamæo referatur, et Math. 25, 1, 10, innuitur. Interim convivium virorum inchoabat, quum alter sexus in gynæcomiide convivium celebraret. Denique nuptis ampla postcritas exoptabatur, et hæc erat omnis benedictio nuptialis, Gen. 24, 60. Ruth 4, 11, 12, quæ recentiori ævo paupersæ solennior facta est, Tob. 7, 15. Sponsa denique, quæ semper, à capite usque ad calcem velata erat, in thalamum deducebatur. Hæc omnes sollemnitates dicuntur: *Sponsam domum deducere, uxorem accipere, intrare in domum, et convenire, sponsa*, Gen. 25, 65; 29, 25, 26. Joa. 15, 18; Math. 1, 18, 20, 21.

§ 155. *Pellices.* — Hæc sollemnitates duntaxat in nuptiis uxorum propriè dictarum, observabantur; pellices enim, *פלוני*, non modo ancillæ, sed etiam liberæ, absque solemnitate, solo mutuo consensu assumebantur, et matrimonio erat legitimæ, ut pellex, etsi mancipium esset, nec jure uxoris privari, neque vendi posset, Deut. 20, 10, 12. Patres non raro filios, ne exorbitarent, pellicem tradebant ancillam, quæ mox ut filia seu nurus habenda erat, Exod. 21, 9, 12. Mulieri autem bello captæ, mensis, quæ lugeret parentes et cognatos suos, indulgentia erat, antequam herus, vel filius eam pellicem acciperet, Deut. 20, 18, 14.

§ 156. *Fecunditas matrimonii.* — Fecunditas matrimonii erat valde exoptata, et major prolium numerus singulare Dei beneficium reputabatur; multo tamen majores æstimabantur filii, qui nomen patris in genealogiis propagabant. Sterilitas verò pro summo opprobrio habebatur, Gen. 25, 2; 49, 21. Deut. 18, 4, 1. Sam. 1, 6, 7, Ps. 127, 3, 5; 128, 4, Os. 9, 14, Prov. 17, 6. Ecel. 6, 5; hinc virginibus quoque tristissimum erat, innuptas et orbis mori, Gen. 16, 2, 4; 19, 50, 32; 50, 15. Jud. 11, 34. Isa. 4, 1; 47, 9. Quare uxores steriles varia tentantibus philtis, Gen. 50, 15, 16, Cant. 7, 14, vel maritis ancillas efferebant, quarum deinde proles adoptabant, Gen. 16, 4, 50, 5, 18.

§ 157. *Leviratus.* — Ne hoc desiderium prolium, incremento populi profectum, minueretur, simulque ut familiarum distinctio, atque in eis avita bona conservarentur; Deus per Mosem jus levitatis, etsi molestum et nonnullum periculosum, Gen. 38, 8, 12, non sustulit, sed ita circumscriptis, ut esset innocuum. Nam cum viduum sine liberis defuncti frater aut proximus consanguineus teneret uxorem ducere, primum filium ex ea genitum nomine defuncti in genealogiam inserere, atque ei hereditatem defuncti tradere, Deut. 25, 5, 10, decretum est ut qui fratrem ducere nollet, in foro coram iudicibus renuntiare posset, concessâ viduæ licentiâ ipsi sandalia solvendi, faciem ejus inspiciendi, atque eum scommate *discolcati*, id est, *dislapidatoris*, compellendi. Contumelia à muliere, quæ repulsum passa fuit, illata, non adeo magna, ut per eam qui fratrem ducere nollet, facili deterreretur posset, Ruth. 4, 7, 8. Math. 22, 25, 28. Conf. Janssens l. c. v. I, p. 100, seqq.

§ 158. *De adulterio.* — In polygynæcia adulterium reputatur solum concubitus cum nuptâ, vel desponsatâ, vel viduâ expectante matrimonium leviri, ut maritus, qui cum quocumque aliâ personâ innuptâ rem habet, nonnisi fornicationem committere censetur. Adulteri, jam tempore patriarcharum, supplicio affliciebantur, Gen. 38, 24; in Ægypto adultera nasus et aures amputabantur, Ezech. 25, 25. Lex Mosaica mortis supplicium statuit, Lev. 20, 10. Deut. 25, 32; genus verò supplicii discretis verbis non prescribit, quia ex consuetudine notum erat; id autem non fuisse, ut Thal-

modici contendunt, strangulationem, sed lapidationem, antiquiores Hebraei, Joan. 8, 5, Ezechiel 16, 38, 40, et ipse quoque Moses, testantur, si Exod. 31, 14; 35, 2, cum Num. 15, 35, 36, conferatur. Si verò adultera esset mancipium, ambo rei vapulabant tauræ תורא, neque tamen pluribus quam 40 ictibus; adulter præterea sacrificium pro delicto offerre tenebatur, Levit. 19, 20, 22.

§ 159. *Uxor suspecta.* — Marito, Num. 5, 11, 31, facultas concessa erat, uxori, de adulterio suspectæ, deferendi jururandum purgatorium, in sacro tabernaculo vel templo præstandum. Maritus eam ad aliquem sacerdotem ducebat simul cum ferto hordæco sine oleo et thure. Sacerdos postquam eam accedere jussisset ad altare victimarum, sumebat de aqua sancta, sive que in atrii labro erat ad sacros usus adhibenda, quam testaceo vase iiciebat, pulvere, qui in atrii solo erat, commixtam. Tum detracto de facie populi manibus fertilis fertum imponebat, interea dum ipse aquas tenebat, ob acres dolores, qui inde et ex ipsa imprecationum vi expectandi essent adulteræ, amarus dictos. Eamdem enim solemnî formulâ, quam ipsa confirmare debebat, adjurabat, istasque diras in schedâ scribebat, quas aquis delectat à muliere mox bibendis. Denique oblationem manibus hujus eripiebat, et in altari adolebat; quo facto aquas imprecationum ei bibendas porrigebat; et quibus hæc nihil pareretur mali, si innocens esset; sin autem erimen, in cuius inciderat suspicionem, reverâ admisisset, vehementissimis torquebatur doloribus intestinalis, ut ejus venter intumesceret, ipsaque si superviveret, ad liberos procreandos in posterum inepta redderetur. — Ostendit Deus hoc modo investigandi adulterium, se esse vindicem fidei conjugalis, et innocentie protorem. Præterea sic cautum fuit, ne marito uxores culpâ vacuas occiderent, aut certè ne familie libibus, conviciis fixisque affligerent. Insuper ostendere voluit occulta etiam criminis sibi nota esse, et aperta, ac tandem adulationem grave scelus esse et publicâ posâ vindicandum.

Etsi verò uxores jururandum hoc formidabile horrebant, invalescente tamen licentiâ, adulteræ erant frequentia, et frequentissima quidem ultimis temporibus, prout ipsi quoque Thalmudici fatentur cum Sofâ, c. 9, narrant hoc jururandum quadraginta ante excidium Jerosolymæ annis abrogatum fuisse, quia viri ipsi omnes erant adulteri, et Deus imprecationem jururandi opere non completeret, si maritus ejusdem criminis reus esset, conf. Joan. 8, 4, 8.

§ 160. *Libellus repudi.* — Quim antiqui sponsas emerent, in eas pleno jure gaudere se opinabantur, cui pro arbitrio remanere, et uxorem repudiare possent. Id esse iniquum, et alteri sexui injuriosum, quibus facile intelligit; quare pro adjunctis illorum temporum hæc Mosaicâ licentiâ mariti saltem eatenus restrinxit, ut repudium sine intervenitu iudicis, ast non sine libello repudi, et non antequam uxor repudiata cum libello repudi domo mariti excessisset, ratum esset; imò et porrò concessit, ut maritus

repudiatam recipere posset, non autem, si jam alii marito juncta esset, ut nempè fides secundo matrimonio adstroeretur, Deut. 24, 1, 4. Conf. Jer. 5, 1. Quæ ratio ad repudium sufficeret, Deut. 24, 1, 4, docetur, pro nobis quidem obscure, pro antiquis autem Hebraeis procul dubio satis clarè. Interim tamen recentiori tempore post reditum ex exilio de eâ nata est acris contentio; schola enim Hillelis contendebat, quamlibet minimam causam marito ad repudium sufficere; schola Schammaj vero statuebat adulterium. Conf. Matth. 19, 1, 40. — Uxores, quæ maritorum erant peculum, nequaquam eodem jure, maritis porrigendi libellum repudi, gaudebant; ætate autem ultimâ, potentiores sibi, exemplo matronarum romanarum, idem jus arrogabant, Joseph. Archæol. XV, 7, 10. Marc. 6, 17, 20; 10, 12. Si verò uxor se gravatam sentiebat, poterat, ut ipsa quoque ancilla pellex, per iudicem libellum repudi petere, Exod. 21, 10. Conf. Janssens l. c. vol. 1, pag. 101, seqq.

§ 161. *Puerperium.* — In puerperio solæ primùm matres, filiabus auxilio erant; alioquin puerperia in Oriente non magnâ difficultate laborant, Exod. 1, 19; difficiliori partu, qui rarior erat, matres peritiores et perspicaciores vocabantur, unde orta sunt obstetricis, Gen. 35, 17; 58, 28. Natus infans, per fasciis umbilico, balnebatur, sale fricabatur et precibus involvebatur, Ezech. 16, 4. Antiquiori ævo, pater recens natum, etiam resonante musicâ, in sinum suum recipiebat, et hoc ritu, suum esse declarabat, Gen. 30, 31; 50, 25. Job 5, 12. Ps. 22, 41, quod uxores, quæ filios ancillarum suarum adoptabant, imitabantur, Gen. 16, 2; 50, 5, 5. Dies natalis, presertim filii, erat festus, Gen. 21, 6, et quotannis convivio celebrabatur, Gen. 40, 20. Job. 1, 4. Matth. 14, 6. Herodot. 1, 155. Cypriod. 1, 5, 9. Nuntius patri referens nativatem filii, erat gratissimus, et, ut nunc in Persiâ, domo excipiebatur, Job 5, 5. Jer. 20, 15. Puerpera post partum filii, 7 dies erat immunda, et 55 dies sequentes domi se continebat; post partum filie duplicabatur numerus dierum, quibus clapsis in sacrum tabernaculum vel templum veniebat, et agnum anniculum, vel, si pauper erat, duos turtures, vel duos pullos columbæ in sacrificio purificationis offerrebat, Lev. 12, 1, 8. Luc. 2, 22.

§ 162. *Circumcisio.* — Octavo post partum die filii circumcidebantur, et in carne suâ consecrabantur cultui Jehovah et veræ religioni, Gen. 17, 10, cons. Rom. 4, 11, Gal. 5, 5, et sic à gentilibus distinguebantur (4). — Hebraei antiqui circumcisionem sibi hinc repudiabant, Gen. 34, 14, Jos. 5, 9, Isa. 9, 24, 25;

(1) Monachias, de Republ. Hebr. lib. 5, c. 17, quæst. 3: Deus, Gen. 17, pactum inquit cum Abrahamo: pacti signum instituit circumcisionem. ... Continebat hoc pactum promissionem, quâ Deus hæc tria pollicebatur: Primum fore, ut Abrahami posteritatem in immensum multiplicaret; alterum, ut eis terram Chanaan possidendam daret; tertium fore, ut ex Abrahami semine Messias nasceretur. Ex parte verò Abrahami et posterorum continebat hoc pactum obligationem Deum pie, sanctè et constanter colendi.

ætate verò Machabæorum permulti, ad sacra Græcorum deficientes, et in Gymnasiis nudi prodeuntes, circumcisionem sibi dedecori esse reputabant, et præputium arte rursus adducebant, quod dicebatur *extensio*; operationem describit Celsus L. VII, c. 25. 1 Mach. 1, 15. 1 Cor. 7, 18. Ceterum dolores circumcisionis terribi de vehementissimos esse, edicunt renegati Muhamedani, conf. Gen. 34, 25.

§ 165. *Denominatio prolis.* — Antiquiori ævo, proli mox, post partum, recentioribus autem temporibus filiis saltem, primum in circumcisione imponebatur nomen, quod Orientalibus nunquam significatione vacuum est, et antiquiori ætate ab adjunctis personæ, temporis vel historie deprimebatur, Gen. 19, 11; 19, 38; 21, 56; 25, 25, 26, Exod. 2, 10; 18, 3, 4; sæpè quoque à nominibus disti, atque inter idololatras ab aliquo numine petebatur, adjecto quoquam epitheto vel alio nomine. Interdum nomen quoque erat propheticum, Gen. 17, 5, 15. Isa. 7, 5; 8, 5. Os. 7, 4, 6, 9. Matth. 1, 21. Luc. 1, 15, 60, 63. Recentiori autem ætate nomina ex majoribus familie seligebantur; quare in libris postremis ferè antiqua nomina recurunt, Matth. 4, 12. Luc. 4, 61; 5, 27. Orientalibus non rarò et levi ex causâ mutant nomen suum; hinc tot occurrunt personæ binomines, ut Ruth. 1, 20, 21. 1 Sam. 14, 49; 31, 2. 1 Paral. 10, 2. Jud. 6, 52; 7, 1. 2 Sam. 25. Reges et magnates suorum quoque ministrorum et servorum nomina immutabant, imprimis si eos recenter adquisiverant, aut ad eminentiorem dignitatem everserant, Gen. 41, 45; 48, 5; 52, 28; 55, 10. 2 Reg. 25, 54, 55; 24, 25, 24. Dan. 4, 6. Joan. 1, 43, 45. Marc. 5, 17. Hinc nomen quoque pro dignitate venit, Phil. 2, 9. Hebr. 1, 4. Apoc. 2, 17; 15, 12. Mutabantur et nomina mortuorum, Gen. 4, 2, 8; aut vertebantur in aliam linguam. — Ceterum Orientales nomini suo nomen patris, imò et avi, proavi, atavi, etc., addunt, ut ab aliis ejusdem nominis viris distinguantur.

§ 164. *De primogenito.* — Primogenitus, qui parentibus erat charissimus filius, dicitur quidem apertio uteri; nequaquam tamen ille erat, quem pater ex uxore virgine, sed quem primùm ex uxore etiam viduâ genuit. Temporis Patriarcharum pater juniorum quoque filium poterat designare primogenitum; hæc autem jus ei Deut. 21, 15, 17, adeptum fuit, quia arbitrarie hujusmodi dispositiones animos fratrum absquebant, Gen. 25, 51, 52; nam primogenitus magnis gaudebat prærogativis: 1° capiebat duas partes hereditatis, quas Jacob à primogenito Ruben, ob incestum Gen. 35, 22, in Joseph, filios ejus duos adoptando transtulit, Gen. 48, 5, 8, Deut. 21, 17, in generalis verò Ruben scriptus erat primogenitus, 1 Paral. 1, 5. 2° Primogenitus erat sacerdos familie, quod Moses, Jussu Dei, à tribu Ruben in tribu Levi transtulit, Num. 5, 12, 18; 8, 8; hæc primogeniti à sacerdotio redimendi erant, Num. 18, 15, 16, conf. Luc. 2, 22. 3° Primogenitus gaudebat insigni inter fratres auctoritate, et quasi patriâ potestate, Gen. 35, 25, 27, 29, Exod. 12, 29, 2 Paral. 21,

5, quam Jacob à Rubene in Judam transtulit, Gen. 49, 8, 10; quare hæc tribus, etiam antequam reges Israelitis dabant, ubique à ceteris distinguitur. Hinc demum primogenitus erat, quoque successor in regno, excepto Salomone, quem, etsi juniorum, David singulari Dei nutu successorem designavit. Ex his patet, cur vox primogenitus interdum singularem dignitatem, aliquæ etiam superlativum exprimat, Isa. 14, 50. Ps. 89, 28. Rom. 8, 29. Coloss. 1, 15, 18. Hebr. 12, 15. Apoc. 1, 5, 11. Job 18, 5.

§ 165. *Educatio.* — Matres olim suas proles ipse lactabant, et quidem per 50 vel 56 menses, et delactatio erat dies festus, Gen. 21, 8. Exod. 2, 7, 9. 4 Sam. 1, 22, 24. 2 Paral. 51, 16. 2 Mach. 7, 27, 28. Matth. 21, 16. Joseph Archæol. II, 9. Nutrices, quæ præbebant lac infantibus, non substituebantur, nisi mater obisset, aut lactando impar esset; recentiori verò ævo matrone sæpius sibi infirmiores videbantur, et officium maternum in nutrices devolvebant, quæ autem præcipuis familie personis accensebantur; quare in historia quoque memorantur Gen. 35, 8, 2 Reg. 11, 2. 2 Paral. 22, 11. Filii usque ad annum ætatis quantum in gynæconitide versabantur, tandem transibant in disciplinam patris, et discebant negotia plerumque ea quæ patris erant, et ab ipso etiam lege Mosaicâ et religione aviâ imbuebantur, Deut. 6, 20, 25; 7, 19; 11, 19. Qui filios suos aliquid amplius doceri volebant, nisi servos ad id idoneos haberent, eos mittebant ad quempiam sacerdotem vel Levitam, qui nonnumquam etiam plures alumnos habebat; nam ex 1 Sam. 1, 24, 28, liquet, ad sacrum tabernaculum scholam educandæ juventutis dedicatam fuisse, cujus generis alia plures fuerint, quæ dein Samuel restauravit, ex quo tempore discipuli, filii Prophetarum dicti, incluserunt. — Filii manebant in gynæconitide, nisi simpliciori vita genere, cum utreo, ad aptandam aquam exirent, Exod. 2, 16. Gen. 24, 16, 29, 10. 1 Sam. 9, 11, 12. Discebat œconomiam et artes muliebres, donec alicui sponso venderentur, vel melliori sorte donarentur, Prov. 1, 15. 2 Sam. 15, 4. Filia dividit in suis palatibus degebat, et, ut earum matres ferè nominis mundo muliebri occupabantur, cantu et saltatione se oblectabant, et sæpius trias habebant, prout peregrinatorum de gynæconitide orientalem referunt, qui plura quoque seclera memorant in his mulierum palatium patari solita, Ezech. 25, 18. Rarò, et quò majoris sunt dignitatis, eò rarior prodeunt, sed alias invisentes famulas facile recipiunt. His contraria de muliere proba laudantur, Prov. 51, 10, 31.

§ 166. *Potestas paterna.* — Potestas patris non modo in uxores, proles et servos utriusque sexus eorumque proles, sed etiam in proles filiarum porrigebatur; nam filii nati in domo patris manebant, nisi filiam, quæ defectu fratrum, heres erat, uxorem invenissent, vel pro aliquo industrie genio, ut per locationem operarum suarum, aut per opificium vel artem aliquam, aut per commercium, tantum acquisivissent, ut propriam filiam alere possent. Hæc patris potestas erat absoluta. et ad extre-

mm quoque supplicium pertinebat, Gen. 21, 14; 58, 24; quod per legem Mosaicam ita restrictum fuit, ut pater, si filium mortem reum iudicaret, causam in foro ageret; sed simul statuit, ut iudex sententiam mortis ferret, si filius convictus esset maledixisse, vel verbera intulisse patri aut matri, aut si probatum esset filium esse luxuriosum nebulonem, protervum et contumacem, et emondari non posse, Exod. 21, 15, 17. Lev. 20, 9. Deut. 21, 18, 21. Cateroquin potestas patris per leges fundamentales, Exod. 20, 12, consecrata fuit, nec finiebatur nisi morte patris. Qui autem antea, quæcumque ratione facultates acquisiverat, parentibus, non modò animo et verbis, sed etiam honorariis seu donis gratum animum testari iussus erat, Matth. 15, 5, 6. Marc. 7, 11, 15. Olim potestas paterna prolihus permagnæ erat auctoritatis, et ipsa quoque parentum benedictio vel maledictio magni fiebat, Gen. 9, 2, 7; 49, 2, 28. Exod. 20, 12.

§ 167. *Testamentum.* — Defuncto patre, filii propriam œconomiam obtinebant ex hereditate, quæ plerumque in æquales dividebatur; solus enim primogenitus duplicem portionem tulit. Pater ultimam voluntatem coram testibus, et probabilibus quoque coram hæredibus, exponebat, 2 Reg. 20, 1; recentiori autem ævo testamenta scripta invaluerunt. Filii pellicum arbitrio et amoris paterno relicti erant; Abrahæ non solum Ismaelem, sed etiam filios ex secundâ uxore Cetrâ genitos, cum donis ante mortem suam expedit; Jacobus autem filios quoque pellicum hæredes instituit, Gen. 21, 8, 21; 25, 1, 6; 49, 1, 17. Lex Mosaicâ arbitrium patris non restringit, et filiis pellicum æqualem hereditatis partem tulisse videtur, quum et Jipthach seu Jephthæ, filius meretricis, conquirerat se sine hereditate domo paternâ patrum fuisse, Jud. 11, 1, 7. Filia non modò exheredes erant, sed et ipse, si cœlibes erant, ad hereditatem pertinebant, et à fratribus in matrimonium vendebantur, ut duntaxat defectu fratrum ad hereditatem vocarentur, Num. 27, 8, 9. Si quis, prole orbus, ab intestato decesserat, de patrimonio ejus disposuit lex Num. 27, 8, 11. Testamento verò quivis quæcumque, etiam servum, hæredem instituire poterat, conf. Gen. 15, 3; imò et illi, qui hæredes necessarios habebant, nonnunquam in favorem servorum fideliem disponebant, Prov. 27, 8, 11. Viduæ exheredes erant à filiis vel consanguineis sustentandæ, conf. 1 Tim. 5, 8, nisi testamento aliter dispositum fuisset; quare nonnunquam in domum paternam revertebantur; sustentatio enim, quam hæredes suppeditabant, votis persæpè non respondebat, aut non sufficiebat, Gen. 38, 11, Ruth 2, 15; hinc propheta persæpè in neglectum viduarum invehebatur, Isa. 1, 26; 40, 2. Jer. 7, 6; 22, 5. Ezech. 22, 7. Conf. Exod. 22, 22, 24. Deut. 10, 18; 24, 17.

§ 168. *Servi.* — Societas domestica per servos seu mancipia magna incrementum cepit, quò plures patriarchæ, et postmodum quoque Greci et Romani, quasi regali etiam 20,000 subditorum fiebant. Servitus jam ante diluvium introducta et pervulgata fuit, Gen.

9, 25. Hebræi hæere poterant Hebræos et alienigenas servos et ancillas; alienigenæ verò circumcindi erant, et unicum verum Deum colere tenebantur, Gen. 17, 15, 17. Excepti erant soli Chananæi, qui, si in servitium recepti fuissent, jam ipsa suâ multitudine novissent, atque idololatriâ et malâ fide Hebræos in summum discrimen adduxissent. Gabenitæ, Cephiritæ, Beerothitæ, et incolæ Cariathiarim, federe per subreptionem obtento, servis sacri tabernaculi additi sunt, Lev. 27, 1, 8. Jos. 9, 1, 27.

§ 169. *Via ad servitium.* — Origo servitutis conjecturis vix erui potest; quare vias, quæ ad hanc vitam conditionem ducebant, sine discrimine proponimus: I. Captivitas, quam permulti primam servitutem originem esse arbitrantur, Deut. 20, 14; 21, 10, 11. Gen. 14. — II. Debita, quibus solvendis debitor par non erat, 2 Reg. 4, 1. Jer. 50, 1. Matth. 18, 25. — III. Furtum, cui rescindiendo facultates furis non sufficiebant, Exod. 24, 2. Neh. 5, 4, 5. — IV. Plagium, quò homo liber tempore pacis in servitium redigebatur aut vendebatur, cui crimini, Exod. 21, 16, extremum supplicium decernitur, quod Deut. 24, 7, ad eum restringitur, qui liberem hebræum in servitium rapisset, et eo tanquam servo usus fuisset, aut vendidisset. — V. Nativitas ex contubernio servili, cujusmodi servi dicebantur *domi nati, filii ancillarum, filii domus*, Gen. 14, 14; 15, 5; 17, 25; 21, 10. Ps. 86, 46; 116, 16. — VI. Venditio, sive homo liber, rerum angustia pressus, se ipse, sive dominus servum alteri venderet, et hæc erat ferè communis ratio servos acquirendi. Num. 31, 4; 14, 18, 55. Hinc servi vocantur *argento empti*. Pretium diversis temporibus, et pro diversâ mancipiorum ætate, sanitate, dextoritate et sexu, variabat; lex Exod. 21, 52, medium pretium, 50 siclos statuit, accuratus pretium, sed etiam medium, Lev. 27, 1, 8, definiunt.

§ 170. *Conditio servorum inter Hebræos.* — Servi à dominis recipiebant victum et vestitum infimæ plerumque sortis; quæ verò ab illis acquiriebantur, domini erant, unde lucrum duplo majus quam à mercenariis resultabat, Deut. 15, 18. Contubernia ferè omnes, nutu domini, inhabitant; ast proles, quas gignebant, erant servi domini, qui, etsi dominum, non compellantur potrem, Gal. 4, 6. Rom. 8, 15, et tamen, tanquam patri, addicti et fideles erant; quos patriarchæ illis arma credebant. Gen. 14, 14; 52, 6; 35, 1. Labores servorum erant, quoscumque dominus assignabat, plerumque autem rem rusticam et pectariam exercebant; ancillæ ad labores quoque domesticos adhibebantur. Servus perspicacior et fidelis cæteris præfectus erat, qui *obsequiosus*, dicebatur, Gen. 24, 2; 47, 6; 1 Sam. 24, 7. 4 Paral. 28, 29, 50. Ruth 2, 5, et cæteris negotia assignabat, et victum distribuabat, nisi hoc potestatem solertior materfamilias curaret, Prov. 31, 15, 1 Cor. 4, 1, 2; 9, 17. Gal. 4, 2. Eph. 5, 2. Tit. 1, 7. 1 Petr. 4, 10. Quippiam erant instructores vel pedagogi filiorum, et quippiam domino ministrabant, uti et ancillæ quæpiam obsequia uxoris obtinunt. Hi paulò meliori sorte utebantur: ast apud domos, nihil humani et se alienum putantes, etiam reliquorum con-

ditio tolerabilis erat, Job 51. Lex Mosaicâ verò, ut eorum conditio melior redderetur, statuit:

I. Ut servi humaniter habeantur; lex Lev. 23, 59, 55, de solis quidem servis origine Hebræis discretè loquitur; quum autem alienigenæ per circumcisionem Hebræis inserti essent, aliquatenus saltem ad omnes servos pertinebat. — II. Ut dominus, qui servum cujuscumque originis, sive baculo sive pugno occidisset, à iudice pro arbitrio puniretur; si verò mors servi percussus, post unum alterumve diem sequeretur, dominus impunis erat, quia consilium occidendi præsumi non potuit, et factura servi, poena sufficiens censcebatur, Exod. 21, 20, 21. — III. Ut servus, qui à domino, oculo vel dente, id est, quocumque membro læsus esset, ipso facto libertatem nancisceretur, Exod. 21, 26, 27. — IV. Ut omnes servi sabbato et aliis quoque festis diebus, ab omni labore immunes quiescerent, Exod. 20, 10. Deut. 5, 14. — V. Ut ad convivia vocarentur, quæ ex secundis decimis instituenda erant, Deut. 12, 17; 18, 16; conf. Matth. 25, 21, 25. — VI. Ut, iuxta ipsi antiquum Job 24, 10, 11, de his quibus occupabantur, liberè manducare possent, Deut. 25, 4. Conf. 1 Tim. 3, 18. 1 Cor. 9, 9. — VII. Ut dominus ancillarum matrimonium provideret, nisi eas ipse pellicies habere, vel filio tradere mallet, Exod. 21, 8. — VIII. Ut mancipia originis Hebrææ, sex duntaxat annis servirent, et anno septimo cum dono insigni, quò œconomiam instituire possent, et cum uxore, quam attulerant, manumitterentur, Exod. 21, 2, 4. Lev. 25, 4, 17; conf. Gen. 59, 15. Contubernalis, seu uxor servo à domino tradita, in servitute retinebatur, donec ejus annus septimus ingrueret. Exod. 21, 4. Lev. 25, 59, 41. Deut. 15, 12, 17; nam lex Exod. 21, 7, ancillis quidem hoc beneficium denegavit, sed Deut. 15, 12, 17, mutatâ rerum facie, concessit. — Libertus dicebatur חַפְּזָה. — Si verò servus amore domini, vel uxoris suæ, vel liberorum, quos in servitute genuit, oblatam libertatem recusaret, dominus non nisi coram iudice id acceptare poterat, procul dubio, ut publicè constaret servum spontè se perpetuo servituti addicere. In signum verò servitutis perpetuæ, aurem servi ad postem januæ perforabat, quò simul perforatio aurium ad gestanda anulata, servilis facta fuit, Exod. 21, 5, 6. Deut. 15, 16; ast neque hi servi alienigenæ extra regionem Hebræorum, vendi poterant, Exod. 21, 7, 8. Si verò servus origine Hebræus alienigenæ, in regione Hebræorum habitans, venditus fuisset; eum consanguineus, vel alius quicumque, vel etiam ipse servus se, si opes adierant, redimere potuit, solum duntaxat pretio pro residuis, usque ad septimum annum, servitius, Lev. 25, 47, 55. — IX. Ut anno Jubilæo omnia mancipia hebrææ originis manumitterentur, Lev. 25, 50, 41. — X. Servos Hebræorum quæpiam habere propria potuisse, ipsa lex Levit. 23, 49, docet; conf. 2 Sam. 9, 10. — XI. Denique servos ex aliâ gente ad Hebræos profugos, ut hospes, humaniter excipiendus, nec illi genti rursus reddendus fuit, Deut. 25, 16, 17.

§ 171. *Conditio servorum in aliis gentibus.* — Moses

quidem hanc erga mancipia humanitatem sæpius inculcavit, et momentis fortissimis munivit; nihilominus nonnunquam duris in hoc hominum genus actum est, Jer. 54, 8, 22. Negari tamen nequit, mancipia Hebræorum meliori sorte, quam aliarum gentium gavisa fuisse, ut ex illis notissimis tumulibus servorum inter Græcos et Romanos liquet. Nec mirum; nam Hebræi ad humanitatis officia, his hominibus præstanda, momentis gravibus impellebantur, quæ aliis gentibus deerant, inter quas nulla mancipios quies, nullum legum præsidium erat, et pæne atrocissimæ imminabant. Fugaces et de fugâ suspecti stigmaie plerumque in fronte signabantur, ad quod Gal. 6, 17, Apoc. 14, 9; 22, 4, alluditur. Ab omnibus festis communibus et ab ipso religionis exercitio arcebantur, quod apud Hebræos secus erat, et in Ecclesiâ Christianâ, ex gentibus collectâ, mox mutatum fuit, Gal. 3, 28, Coloss. 3, 10, 11. Phil. 4, 1 Cor. 12, 15. Eph. 6, 8. Prohibebantur vesci de illis, quibus occupabantur. Pollux in voce *παυσανίας*: matrimonium seu contubernium eis non facillè concedebatur; peculium eorum in arbitrio dominorum erat, et de eo domipis dona ferre tenebantur. Quibus felicioribus esse licuit, ut manumitterentur, nomen tamen hæsi *liberorum*, *libertorum*, atque etiam liberi eorum nomine *libertinorum* distinguebantur, ut tacem immortale dominorum. Misera ergo erat ubique conditio mancipiorum, et ingentis magnæ prerogativæ eminebat, de qua Judei Joan. 8, 55, gloriantur, et quam Paulus amplecti sœdet, si jure obtineri possit, 1 Cor. 7, 21, 25. Rom. 8, 15. Hinc patet, quid sibi velit comparatio peccatoris, aut etiam Judæi sub lege Mosaicâ cum statu servitutis, atque Christiani prohi cum statu libertatis, Joan. 8, 52, 51. Rom. 6, 17. Jac. 1, 25. Comparatio illa peccatoris, jam philosphis usitata, Judæis ætate Christi approximè nota fuit; quare Christum Joan. 8, 54, 54, facillè intelligere potuissent, nisi eodum in scripo quærere maluissent.

CAPUT XI.

DE MORIBUS ATQUE RITIBUS CONVERSATIONIS.

§ 172. *Mores Hebræorum.* — Indoles Hebræorum exhibet communia Orientalibus vitia, arrogantiam, luxum, pompam et mollietatem. Arrogantia Hebræorum ultimis temporibus erat maxima, Thalmud. Bab. metziap. 85, 1. Joan. 8, 55. Oppressiones et extoriones, atque dolus sub specie amicitie erant vitia magnatum, quæ propheta perpetuò reprehendunt; occurrunt tamen insignia quoque magnanimitatis exempla, Gen. 14, 25; 44, 56. Jud. 8, 25. 1 Sam. 12, 5, 4; 18, 1; 20, 4, 8; 21, 14; 25, 16, 18; 24, 7, 12; 26, 9, 12. 1 Reg. 20, 51. Singularis Hebræorum per totam historiam est incoercibilis et inflexibilis Act. Ap. 7. Pro civitas ad idololatram post exitum desit; si hæc insaniam, ætate Machabæorum rursus Judæos permultos politissimos invasit, potiori tamen gentis parti non prevaluit. — Virtutes politice erant industria in rusticâ, et fortitudo in bello, quâ quibusdam temporibus, in primis Davidis et Machabæorum, excellenter,